Човешката сигурност на Балканите и в Турция

БИТОВАТА ПРЕСТЪПНОСТ И КОНТРОЛИРАНИЯТ ВОТ КАТО ЗАПЛАХИ ЗА ЧОВЕШКАТА СИГУРНОСТ В БЪЛГАРИЯ

Национален доклад за България

Институт за регионални и международни изследвания
Гражданска мрежа за мир, разбирателство и човешка сигурност

Институт за Регионални и Международни Изследвания

claim!
CITIZEN'S NETWORK FOR PEACE, RECONCILIATION AND HUMAN SECURITY

БИТОВАТА ПРЕСТЪПНОСТ И КОНТРОЛИРАНИЯТ ВОТ КАТО ЗАПЛАХИ ЗА ЧОВЕШКАТА СИГУРНОСТ В БЪЛГАРИЯ

Институт за регионални и международни изследвания

София

Януари 2015

ISBN 978-954-9858-28-0

ПРЕДИСЛОВИЕ

В периода януари – май 2014 г. Институтът за регионални и международни изследвания (ИРМИ) проведе заключителната и най-интензивна фаза от изследване върху заплахите за човешката сигурност в България. Изследването е част от първия двугодишен цикъл от четиригодишен регионален проект в пет държави от Балканите и Турция, подкрепен от Дирекция „Разширяване" на Европейската комисия (вижте повече тук: http://cn4hs.org/). Човешката сигурност (human security) е понятие за сигурността, което се фокусира по-скоро върху заплахите към отделния човек и неговите нужди, за разлика от традиционната сигурност, възприемана изключително в сферата и компетенциите на държавата. Проучването имаше за цел да установи кои са най-острите проблеми за сигурността на отделния човек в България в момента. Основният замисъл при провеждане на изследването не беше да се правят представителни обобщения за цялата страна, а преди всичко да се идентифицират и проучат конкретни проблеми по места, чийто интензитет ги превръща в сериозна заплаха за живота и поминъка на хората и ги кара да изпъкват в национален контекст. То включваше анализ на документи, експертни дискусии, фокус-групи и провеждане на интервюта на терен. Резултатите показаха, че битовата престъпност и контролираният (корпоративният) вот, с концентрация на проблемите в Северозападна и Югозападна България, представляват сериозни заплахи за сигурността и начина на живот на отделния човек в България.

Позициите, изразени в тази публикация, са на авторите и не са задължително позиции на Института за регионални и международни изследвания, на Гражданската мрежа за мир, разбирателство и човешка сигурност и нейните партньори, както и на Европейската комисия.

БИТОВАТА ПРЕСТЪПНОСТ И КОНТРОЛИРАНИЯТ ВОТ КАТО ЗАПЛАХИ ЗА ЧОВЕШКАТА СИГУРНОСТ В БЪЛГАРИЯ

Обобщение на проблемите и резултатите от изследването и препоръки

Стефан Ралчев[1*]

В ерата на глобализация и вследствие на финансовата и икономическа криза от 2009 г., рисковете за сигурността на отделния човек значително се покачиха, като тази тенденция не подмина и Балканите и България. В селските райони и малките населени места в Северозападна и Югозападната част на страната, два проблема изплуваха като чувствителни и остри заплахи за начина на живот на обикновените хора: битовата (конвенционална) престъпност и принудителното гласуване по определен начин под заплаха от загуба на работа или средства за прехрана (контролиран – корпоративен вот). Факторите, определящи тревожното нарастване на престъпността и контролираното гласуване, включват тежка икономическа обстановка, водеща до безработица, намаляващи възможности за препитание, бедност, сблъсък между отделни общности, изолация на цели региони от основната икономическа активност в страната, както и погрешен институционален подход за решаване на проблемите. Необходим е спешен отговор от страна на вземащите решения и на съответните национални и европейски институции с цел смекчаване на заплахите пред отделните хора и съживяване на общностите, които те възприемат като свой дом. Такъв отговор по отношение на проблема с битовата престъпност би включвал по-фокусирани политики за регионално развитие, повече програми за временна заетост, подновени усилия за десегрегация на ромските общности, по-голямо полицейско присъствие в малките населени места и по-ефективни съдебни процедури. Мерките за противопоставяне на проблема с контролирания вот трябва да включват промени в изборния закон към по-централизирано преброяване на гласовете, усъвършенстване на разследващите възможности на правоохранителните органи, борба със сивата икономика в регионалните центрове, повече правомощия за трудовите инспекции и въвеждане на по-добри вътрешни системи за контрол в публичните и частните компании.

Проблематика

Битовата престъпност и контролираният вот в определени райони на България като Северозапада и Югозапада се увеличават с тревожни темпове през последните години. Според данни на Националния статистически институт, броят на регистрираните престъпления в четирите области на Северозападния регион

(Видин, Враца, Монтана и Плевен) се е увеличил от 3607 през 2004 г. на 5586 през 2012 г.[1] Два основни фактора допринасят за тази тенденция. От една страна, финансовата и икономическа криза, която удари Европа в началото на 2009, имаше своя ефект и върху общото благополучие на хората в България; като резултат е вероятно прибягването до незаконни средства за осигуряване на прехрана, особено сред по-бедните и неравнопоставени прослойки от населението, да се е увеличило. От друга страна, Северозападният регион на България от край време фигурира като най-бедния в Европейския съюз (сред т. нар. NUTS II региони), с най-ниския доход на глава от населението и високи нива на безработица и бедност.[2] Този системен дефицит в качеството на живот принуждава мнозинството млади хора да напуснат региона и да търсят реализация или в столицата София, или в Западна Европа. Той също така противопоставя една на друга хората и групите, които остават в региона и трябва да разпределят между себе си недостатъчните ресурси, налични за оцеляване. Две групи са особено уязвими в това отношение: 1) възрастните хора, разчитащи на крайно ниските си пенсии и на дребно земеделие за основните си нужди и 2) компактните ромски общности, една традиционно неравнопоставена група в България не само в селските райони, но и в градовете. Сблъсъкът между тези две групи води до повишаване на битовата престъпност и появата на тежки заплахи за човешката сигурност в региона. Репортажи в медиите и официални разследвания през последните години свидетелстват за бързо нарастване на кражбите с взлом и посегателствата върху възрастни хора и тяхното имущество в селските райони на Северозапада, най-често дело на представители на местната ромска общност. Възрастните обитатели на различни села са обект на физическо, икономическо и психологическо насилие, което ги лишава от едно нормално съществуване. От друга страна ромите (които в простъпките си понякога са подпомагани от етнически българи) очевидно са принудени да възприемат такъв тип поведение от една дълбока несигурност по отношение на средствата за оцеляване: и жертвите на престъпления, и експертите, интервюирани от ИРМИ по време на изследването, изразиха мнение, че тежката икономическа ситуация е тази, която не остава избор на ромите и ги застявя да прибягват до престъпления и че когато са налице алтернативни средства за преживяване, те се въздържат от незаконни действия.

Понятието 'контролиран вот' започна да си проправя път в речника на политически наблюдатели, социални изследователи и журналисти в България след местните избори през 2007 г. То израсна от първоначалното понятие 'купуване на гласове', описващо нови и тревожни практики на политическите партии да плащат на избирателите за техния глас, в разрез със закона и с международни спогодби, към които България е страна. В трудното икономическо положение, в което селските райони и малките населени места се озоваха след като България започна болезнени реформи през 1997 г., много хора сметнаха за допустимо да продават гласа си дори за нищожни суми от порядъка на 20 лв., не осъзнавайки дългосрочните ефекти от действията си. Първите ясни доказателства за купуване на гласове се появиха по време на местните избори през 2007 г. Впоследствие явлението на манипулиране на вота на гражданите еволюира и придоби няколко различни форми, което накара наблюдателите да го нарекат с по-точния термин 'контролиран вот'. Така купуването на гласове стана само едно от проявленията на манипулиран вот в България; контролираният вот, от друга страна, включваше форми на натиск без директна парична размяна, като например сплашване на избиратели или манипулация на цели секционни избирателни комисии. Една специфична проява, която набра скорост и е обект на внимание в настоящето изследване, е т. нар. 'корпоративен вот' – когато собственици и мениджъри в частни или публични компании, ръководители от средно ниво и началници в общинската администрация упражняват натиск върху работници и служители да гласуват за определена политическа партия срещу някаква форма на награда или под заплахата от санкции (забавяне на плащания или уволнение). В този случай директна размяна на пари в брой липсва и транзакцията е по-изтънчена. Това явление обаче се превръща в заплаха за човешката сигурност на много хора в малките населени места и селските райони, където безработицата е висока и оставането на работа е от решаващо значение за оцеляването на домакинствата. Според експертите, интервюирани от ИРМИ, контролираният вот достига до 15% от гласовете в някои общини и от 3% до 5% на национално ниво.

1. Стефан Ралчев е програмен директор и анализатор на политики в Института за регионални и международни изследвания (ИРМИ). Той е координатор проект за България на Гражданската мрежа за мир, разбирателство и човешка сигурност и допринесе за изследователската и застъпническата дейност по проекта.

2. Национален статистически институт, http://www.nsi.bg/en.

Изследването: подход и резултати

ИРМИ проведе паралелно изследване на все по-острия проблем с конвенционалната престъпност в Северозападна България и на контролирания (корпоративния) вот (принудителното гласуване под натиск на месторабота) в Югозападната и северозападната част на страната. *Тези райони бяха избрани като особено проблематични по отношение на въпросите на човешката сигурност, засегнати в изследването, на базата на предишни изследвания и публикации в медиите*. Нашето изследване е част от проект за трансгранично партньорство в областта на човешката сигурност на Балканите и в Турция. Инициативата, наречена „Гражданска мрежа за мир, разбирателство и човешка сигурност", е на изследователски институти и граждански организации от Босна и Херцеговина, България, Косово, Сърбия, Турция и Черна гора и е подкрепена от Европейската комисия. Изследването включваше, освен други компоненти, и интервюта на терен с жертви на битова престъпност и контролирано гласуване, така че да се представи и перспективата на отделния човек по отношение на констатираните проблеми – нещо, което не беше застъпено до такава степен в съществуващите изследвания на престъпността и изборните измами досега. Водещи експерти при провеждането му бяха Стойчо Стойчев (Софийски университет „Св. Климент Охридски) и Ваня Кашукеева-Нушева (Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий"), чийто задълбочени анализи на проблемите и препоръки за справянето с тях са основната част на настоящата публикация (следват по-долу). Резултатите от допитването бяха стряскащи: битовата престъпност, макар и географски неравномерно, представлява сериозна заплаха за хората в северозападна България, а контролираният вот в много публични и частни фирми и в обособените ромски квартали в Югозападна и северозападна България е станал толкова рутинен и дълбоко вкоренен, че представлява реален риск за човешката

сигурност на цели общности.
Битовата престъпност в северозападна България

Няколко основни заключения могат да бъдат изведени по отношение на този проблем. Битовата престъпност се е превърнала в остра заплаха за човешката сигурност в северозападна България и е свързана с прояви на директно и структурно насилие. Има отчетлив сблъсък на общности (възрастни, нуждаещи се етнически българи и ромски общности) за оскъдните ресурси, налични в районите от интерес. Остротата на заплахите за човешката сигурност расте от селата, разположени в околностите на големите градове или на река Дунав към изолираните села във вътрешността на страната (хинтерланда). Въпреки че голям брой от престъпленията биват извършвани от представители на ромската общност, те не могат да бъдат характеризирани като специфични само за едната група и насочени срещу другата (двете групи имат представители и сред извършителите, и сред жертвите). Сезонния характер на престъпленията показва, че подбудите за тях са икономически и свързани с прехраната и оцеляването на извършителите, а не са органичен процес, който е резултат на някакво специално предразположение за нарушаване на закона. Институциите са по-скоро неефективни при адресирането на проблема, с изключение на няколко ad hoc интервенции на правоохранителните органи по време на пика на престъпленията в началото на 2014 г. Личните преживявания на жертвите са под формата на страх за физическото им оцеляване, страх за подсигуряване на прехрана, силно чувство на отчаяние и чувство за несправедливост. Стратегиите за справяне включват самоизолация от външния свят („повече се заключваме"), ограничаване на свободното движение („не излизаме по тъмно"), уповаване в институциите и наемане на частни охранителни фирми. Последните два варианта за действие се възприемат като почти изцяло неефективни, с едно или две изключения.

Контролиран (корпоративен) вот: принудително гласуване за определена партия или кандидат чрез натиск на работното място или като резултат от зависимости в неформалния сектор

Резултатите от изследването показват, че явлението контролиран вот може да бъде едновременно и заплаха, и възприемано като гарант за личната сигурност на хората, като последното възприятие представлява класическа форма на символно (прикрито) насилие в общността. И в двата случая контролираният вот в дълбоко обвързан с икономическата сигурност на хората: той е и източник, и проява на несигурност, която се корени във високите нива на безработица и бедност и в изолираността на селските райони и малките градове, които бяха обект на изследването (най-вече в северозападна България). Това отчаяно желание да се запази на всяка цена средството за преживяване под формата на редовна работа прави много служители уязвими към натиск от страна на работодателя. На други места фактор за поддаването на натиска е страхът от изключване от общността и психологически тормоз, от загуба на комфортна позиция в публичната администрация или на конкурс за обществена поръчка. Екстремни случаи на зависимост бяха наблюдавани в компактните ромски квартали в някои населени места, където съществуват съвременни форми на робство: в условията на неформални икономически взаимоотношения (паралелна, сива икономика), 'работодатели' (местни ромски тартори и лихвари) упражняват тотален контрол върху своите 'служители' (цели семейства, които изпълняват дребни поръчки срещу заплащане или вземат високолихвени заеми от тях). За повечето жертви на контролиран вот, няма ясен начин как да се противопоставят на заплахата (с изключение, разбира се, на тези които не го възприемат като заплаха): стратегиите за справяне включват подчинение и съобразяване с натиска, напускане на населеното място и само в един случай – търсене на права в съда. В този смисъл резултатите показват, че доверието в институциите по отношение на трудовите и избирателните права е извънредно ниско – позиция, изразена и от експертите, и от интервюираните жертви.

Препоръки

Въпреки че битовата (конвенционална) престъпност е факт и в големите градове и в другите региони на страната, в Северозапада тя се превръща в сериозна заплаха за човешката сигурност заради особено порочна комбинация от фактори, изискваща незабавен отговор от съответните институции и от вземащите решения. Контролираният (корпоративният) вот, макар че подсигурява средства за прехрана на някои хора в компактните ромски квартали, представлява директно икономическо и психологическо насилие върху служители в публични и частни компании и в администрацията, както и контекстуално (структурно) насилие, нарушаващо човешките права на уязвими групи като ромите в дългосрочен план. В този контекст и на базата на резултатите от изследването на ИРМИ (консултациите с експерти и интервютата с жертвите), могат да бъдат направени следните препоръки за адресиране на двата установени проблема от гледна точка на отделния човек.

ПО ОТНОШЕНИЕ НА БИТОВАТА ПРЕСТЪПНОСТ В СЕВЕРОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ:

Към вземащите решения и институциите в България:

- По-фокусирани политики за регионално икономическо развитие в Северозапада. Планирането на централно ниво трябва да включва по-малко средства за по-богатите региони, каквато е София например, и повече средства за Видин, Враца, Монтана и Плевен и принадлежащите им селски райони. Приоритетно развиване на инфраструктурата в тази част на страната с цел намаляване на изолираността ѝ от главните центрове на икономическа активност;
- Въвеждане на допълнителни програми за временна заетост. Приоритет трябва да имат селата с компактно ромско население. Изследването показа, че престъпността видимо намалява, когато такива програми са в процес на изпълнение;
- Подновяване на социалните усилия за интеграция на ромските общности. Те ще включват десегрегация на училищата от ранна възраст, като за тази цел броят на училищата може да бъде намален. Заниманията в училище трябва да са

целодневни и да включват три хранения на ден за ромските и българските деца заедно;
■ Повече униформени полицаи в малките населени места. Липсата на правоохранителни органи в селата е стряскаща. Ресурсите трябва да се пренасочат от чиновниците в учрежденията на МВР в София (министерството, най-щедро финансирано от държавния бюджет) към униформени служители на терен в малките населени места;
■ По-ефективни съдебни процедури. Реформа в съдебната система би довела до повече ефективни присъди и по-ниска мотивация за извършване на престъпления.

Към вземащите решения и институциите на Европейския съюз:

■ Специално таргетиране на регион Северозападен (NUTS II Severozapaden, BG11) на България в рамките на регионалните програми на ЕС;
■ Повече средства за програми за временна заетост в райони с компактно ромски население, които да се администрират от българското правителство.

ПО ОТНОШЕНИЕ НА КОНТРОЛИРАНИЯ (КОРПОРАТИВНИЯ) ВОТ В ЮГОЗАПАДНА И СЕВЕРОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ

Към вземащите решения и институциите в България:

■ Промени в избирателния кодекс в посока на по-централизирано преброяване на бюлетините (в регионални преброителни центрове). Така ще се предотвратят манипулациите в секционните избирателни комисии и ще намалеят възможностите за упражняващите натиск а контролират изборния процес;
■ Подобряване на разследващите способности на правоохранителните органи. Планирането за изборния ден трябва да започва предварително (със започването на изборната кампания) и е нужна по-добра координация между местните и националните органи. Нови подходи за разследване, като например използването на агенти под прикритие, ще повишат ефективността в работата им и ще улеснят съда в последващите съдебни процеси;
■ Справяне със сивата икономика в регионалните центрове. Това ще удари паралелния обществен ред и системите от зависимост в ромските квартали, където тартори и лихвари упражняват съвременни форми на робство върху обикновените хора и техните семейства;
■ Повече правомощия за Изпълнителна агенция „Главна инспекция по труда". Учудващата липса на Агенцията в усилията за справяне с контролирания вот досега трябва да се коригира незабавно, като й се предоставят компетенции за разследване на случаи на корпоративен вот;
■ Въвеждане на по-добри системи за вътрешен контрол в публични и частни компании и местната администрация. Това включва големи частни компании в клонове в регионалните центрове и най-вече държавни и общински компании. Мерките за самоконтрол трябва да са още по-стриктни в местната администрация.

КОНВЕНЦИОНАЛНАТА ПРЕСТЪПНОСТ В СЕВЕРОЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ КАТО РИСК ЗА ЧОВЕШКАТА СИГУРНОСТ

Стойчо П. Стойчев [3*]

Въведение

Рухването на комунистическия режим в България и необходимостта от извършване на огромна социална трансформация в последващите години доведе до появата на нови и непознати до този момент рискове за човешката сигурност в страната. Нарастването на безработицата причини спад в приходите на значителна част от населението поради реструктурирането на икономиката, довело до ликвидирането на много от държавните предприятия. Хора, живели в държава с практически гарантирана от правителството работна заетост, сега трябваше да се конкурират на пазара на труда за осигуряване на прехраната си, и не всички успяваха. Според данни на Националния статистически институт (НСИ) за пазара на труда, към края на 2013г. ръстът на безработица е 12 процента, без да се броят трайно безработните индивиди, които не търсят работа и достигат приблизително 190 000 човека или 12,8 процента от икономически неактивните лица.[4]

Ситуацията обаче е още по-лоша за маргинализираните групи, които не разполагат със средства за подобряване на стандарта на живота си и са изоставени от държавата. Може да се твърди, че най-компактната и хомогенна маргинализирана група е ромското население на страната (Василев 2007). Характерни за тази група са много високи нива на раждаемост, довеждащи до семейства с между 8 и 12 деца, ниско ниво на средната продължителност на живота, изключителна бедност и мизерни условия на живот.[5] Голяма част от тези хора са на практика, и дори по документи, неграмотни, а добре образованите са рядкост (Revenga *at all* 2002; Стойчев 2007; Томова 2009; Shuller 2009; Томова 2011). Липсата на квалификация и произтичащата от това липса на възможности за работа сред тези сравнително млади хора, които трябва да се грижат за големите си семейства и са до голяма степен изоставени от държавата, ги принуждава да се занимават с престъпни дейности. Последните са разнообразни по същество и място на извършване, като някои от тях са:

1. Домашно насилие, чиито жертви са предимно деца;
2. Принуждаване на деца да работят или извършват престъпления като кражби и джебчийство;
3. Принуждаване на деца към улична просия или проституция;
4. Извършване на кражби на лично и обществено имущество;

3. "Bulgaria's Northwestern Region Still Poorest in EU". Novinite.com, 21 март 2013 г. Достъпно на: http://www.novinite.com/articles/148866/Bulgaria's+Northwestern+Region+Still+Poorest+in+EU.
4. НСИ 2013. Наблюдение на работната сила (трето тримесечие на 2013г.) www.nsi.bg
5. http://www.dw.de/millions-dont-help-roma-integration-in-bulgaria/a-16691459

5. Кражби на части от значими обществени инфраструктури (като захранващи кабели и релси), водещи до пряко застрашаване на човешки животи;

6. Извършване на по-тежки престъпления (като изнасилвания и убийства), обикновено след намеса на собствениците по време на кражбите.

Много са новините в медиите, описващи подобни престъпления, вече станали част от ежедневието. В резултат, общественото мнение към ромските граждани е предимно отрицателно. Проблемът е особено остър в селските райони, където горепосочената маргинализирана група се е превърнала в насилник на друга маргинализирана група: възрастното население. Характерните представители на последната група са пенсионери (двойки или самотници), живеещи в малки къщи в села с до няколкостотин жители. Обичайният им източник на доход са сравнително ниските пенсии, като средната пенсия за България в края на 2013г. бе 298 лева (равно на 152,36 евро). Пенсионерите в селата обикновено отглеждат плодове и зеленчуци за собствена употреба в дворовете си, както и ограничен брой селскостопански животни.

В села с голям брой ромско население, възрастните хора стават жертви на тежки престъпления. Ограбват ги редовно, понякога по два пъти на седмица. Обикновено престъпниците крадат добитък,[6] селскостопанска продукция, оборудване, медни, алуминиеви и стоманени части и инструменти, и друга покъщнина от домовете и дворовете на жертвите. В някои случаи нападат възрастните хора в домовете им и крадат пенсиите им. Има случаи на побои, изтезания и убийства на възрастни хора в домовете им при среща с крадци от ромски произход.[7] Невъзможността на държавата да обезпечи личната сигурност на тези хора става очевидна, когато те наемат частни компании, които да охраняват селата и домовете им.[8] Дори тогава, ефикасността на мярката остава под въпрос и по никакъв начин не е устойчива. В допълнение, в по-бедните села частните охранители са твърде скъпи и не са достъпна опция.

Обществените реакции не са достатъчно ефективни. От една страна, общественото мнение към ромското население става силно отрицателно; от друга, държавата не успява да осигури адекватни нива на сигурност за хората. Медиите поддържат общественото мнение при отразяване на извършените от роми прстъпления, а по-голямата част от дейностите на неправителствените организация се фокусират върху виктимизацията на ромите и пренасочване на вниманието към неуспеха на интеграционните политики за малцинствата. Обемът на академичните изследвания е твърде малък и ограничен до нормативни анализи на регламенти.[9]

Проблемът остава слабо изследван независимо от силния обществен интерес и широкото медийно отразяване. Извършените от няколко НПО изследвания са

6. http://www.novinite.com/view_news.php?id=146413
7.http://novanews.bg/news/view/2013/10/02/58973/плевенско-село-сковано-от-страх-заради-заподозрени-в-убийства/?utm_source=index&utm_medium=link&utm_campaign=hot http://novanews.bg/news/view/2013/12/10/63786/%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%BE-%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D0%B5-%D0%B2-%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%85/
8.http://btvnews.bg/article/bulgaria/regionalni-novini/vidinsko-selo-nae-chastna-ohrana-zaradi-kradtsi-s-koito-politsiyata-ne-se-spravya.html
9.http://btvnews.bg/article/bulgaria/regionalni-novini/vidinsko-selo-nae-chastna-ohrana-zaradi-kradtsi-s-koito-politsiyata-ne-se-spravya.html
http://cers.leeds.ac.uk/files/2013/05/Roma_in_Bulgaria_Katrina_Butler.pdf

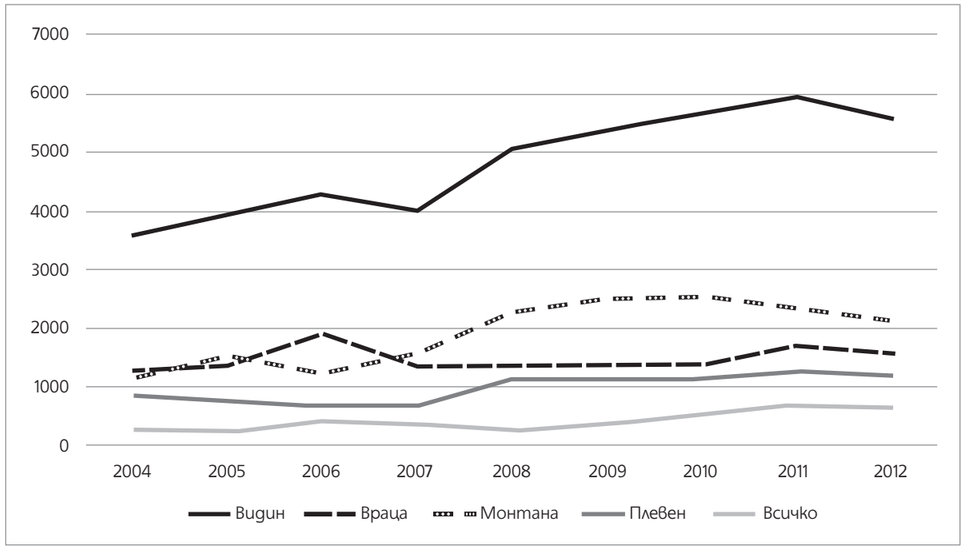
фокусирани предимно върху нормативната страна на въпроса (Христов 2010; Петрунов 2010; Стойчев 2011). Не съществуват систематични и актуални изследвания на елемента 'човешка сигурност' при част от описаните проблеми. Възрастните хора в северозапада живеят в пряк и висок риск за физическото си оцеляване. Повечето от тях нямат избор, тъй като не могат да се изнесат от селищата си. Те не притежават друго имущество и никой не би имал желание да закупи имота им поради високите нива на риск.

Липсата на систематични изследвания е изненадваща, предвид на документираната тенденция за увеличаване значимостта на проблема. Следните динамични данни на НСИ показват нарастване на темповете на престъпността в Северозападна България (Таблица 1 и Фигура 1).

Таблица 1. Регистрирани престъпления

Област	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Видин	278	279	434	397	283	376	549	700	667
Враца	1262	1398	1910	1370	1382	1440	1382	1669	1585
Монтана	882	817	680	692	1118	1070	1137	1235	1191
Плевен	1185	1494	1247	1567	2257	2514	2529	2317	2143
Общо	3607	3988	4271	4026	5040	5400	5597	5921	5586

Източник: Национален статистически институт

Фигура 1. Регистрирани престъпления в Северозападна България по области (2004-2012)

Намерението на настоящото изследване е да запълним липсата, като представим гледната точка на експертите и историите на жертвите, за да се представи въпроса в дълбочина. Няколко са причините да изберем този подход. Първо, количествените данни са недостатъчни и ненадеждни. Доверието към институциите в политически

системи с високи нива на корупцията е доста ниско. Това означава, че жертвите на престъпления не винаги информират за случаите на престъпни действия, което води до недостатъчно надеждни статистически данни. В допълнение, полицията в подобни системи е предубедена при документирането на регистрираните престъпления поради политически причини. Статистическите методи за съставяне на представителни извадки също са неподходящи, тъй като истинският брой на населението не може да се определи с точност, което прави съставянето на представителни извадки невъзможно. Следователно най-надеждният източник на информация са експертите, които имат значителен личен и изследователски опит в тези области и са работили на терен дълго време. Съставянето на екип от експерти от разнообразни парадигми и с различни политически ориентации ни помага при възстановяването на типологията на случаите на насилие по отношение на основните ни целеви групи. Експертните мнения помагат при класифицирането на формите и местоположенията на заплахите за човешката сигурност, свързани с нашата изследователска тема. Във втория етап на изследването представяме личния опит на жертвите чрез полу-структурирани интервюта, които дават човешката гледна точка на проекта.

Контекст на изследването

Северозападната част на България е най-бедната статистическа единица в ЕС съгласно номенклатурата за териториални единици за статистически цели (NUTS). По данни на НСИ[10], безработицата там достига 14,6 процента, а средната месечна заплата се равнява на 337 евро. Тези данни, обаче, са подвеждащи. Според данни от последното преброяване, в областта живеят 810 400 човека, като професионално заетите са близо 270 200, равняващи се на 33,34%. С други думи, две трети от населението е или безработно или няма друг легален доход освен социалните помощи. Жителите на възраст до 25 години представляват 22,5 процента от населението, 45,3 процента са на възраст между 25 и 60 години и 32,2 процента са на възраст над 60 години. В селските райони разликата в съотношението между млади и възрастни жители е дори още по-голяма. Повечето от хората, живеещи в селата на четирите области в региона, са пенсионери. Ограниченият брой младежи са предимно от ромски произход. Двете групи живеят в относителна бедност: възрастните хора, поради ниските си пенсии[11], а ромите поради липса на образование и професионална квалификация.

Възможностите за работа са изключително малко и за ограничен брой индивиди. Обикновено, в дадено село има една или две по-големи ферми, управлявани от арендатори, които не живеят в района. Тези стопанства са технологично модернизирани и предоставят изключително ограничен брой работни места: обикновено до пет на брой и предимно за квалифицирани работници, които могат да управляват комбайните и тракторите на собственика.

Ниските доходи принуждават възрастните хора да се грижат за малки лични стопанства и да се занимават с животноводство. Тези стопанства за лична прехрана са ограничени в собствените им дворове (обикновено не надвишаващи 0,3 хектара), като понякога пенсионерите разполагат с малко земя извън селото (не повече от 1 хектар). Произведената продукция е предимно за лична консумация, а изключително малка част от нея се продава неофициално.

Повечето от ромите не притежават земи и рядко се занимават със земеделие. Обикновено работят временно за други хора, събират билки в горите или пасат чужди говеда, овце или кози. Някои от тях разчитат на социални помощи, а други се включват в престъпни дейности: предимно нелегална сеч и обири.

В областните центрове възможностите за работа са ограничени, но все пак съществуват: няколко фабрики и малък бизнес от рода на минимаркети, кафенета и малки ресторанти. Значителна част от населението работи в бюджетни предприятия, като местни администрации, държавни болници и медицински центрове, училища и полицейски управления.

За ромите е трудно да бъдат наети на работа в тези предприятия и учреждения основно поради ниска квалификация, стигаща до неграмотност, както и поради дискриминация. В тези населени места те представляват малцинство и са концентрирани в един или два квартала. Повечето са безработни. Намерилите работа са заети обикновено на строителни обекти или в сектор обществена чистота; някои събират метални отпадъци за продажба в центрове за рециклиране. Отново, значителна част от ромското население разчита на социални помощи или участва в престъпни дейности като търговия с контрабандни стоки (цигари, например), грабежи и проституция[12].

Общ проблем за повечето от жителите на тези райони са недостатъчните доходи, предизвикани от липсата на възможности за работа и непривлекателността на съществуващите позиции. Това обаче е общ проблем за страната като цяло, тъй като половината от населението е изправено пред риск от обедняване и социално изключване и според официалните статистики[13] 44 процента от хората живеят в материални лишения.

От гледна точка на човешката сигурност, хората във вътрешността на страната са изправени пред риска от конвенционална престъпност. Заплахата е сериозна и застрашава живота на обикновените хора, причинявайки им постоянен стрес и водеща ги до отчаяние. Жертвите са етнически българи, предимно възрастни хора, живеещи в отдалечени села. Те компенсират ниските си доходи с поддържането на малки стопанства и отглеждането на селскостопански животни в дворовете си. Това производство е жизненоважно за осигуряване на прехраната им, но често става обект на кражби с взлом. Обирджиите могат да се разделят на две групи. В първата попадат местни роми, обикновено групи младежи, които крадат добитък от дворовете на възрастни българи през нощта. Те принадлежат към традиционните местни затворени общности: с многолюдно, неграмотно и неквалифицирано население. В едно типично семейство има 5 до 8 деца, като в повечето случаи родителите им също са непълнолетни, тъй като сключват ранни бракове на възраст от 12 години за момичетата и 16 за момчетата. Единствената легална форма на доход за тях са социалните помощи, отпускани от правителството за всяко дете. Това е допълнителен стимул за родителите да имат още деца, независимо от възможностите им да осигуряват

10. http://www.nsi.bg/

11. Повечето от тези хора са работили в ТКЗС по социалистическо време и са получавали много ниски заплати дори в активната си възраст.

12. Поради липсата на конкретно законодателство, проституцията в България е нито легална, нито нелегална.

13. www.nsi.bg

подходящи условия за живот на поколението си.

В отделни райони родителите учат децата си да симулират астма, епилепсия или симптоми на психични заболявания, за да получат допълнителни социални помощи. Обикновено това се толерира от съответните власти на местно ниво в една обща рамка на клиентелизъм. На ромското население се позволява да мами социалната система или да участва в криминални дейности в замяна на електоралната му подкрепа за местни и национални политически фигури и партии. В повечето села ромите гласуват единодушно за даден кандидат или партия. Предпочитанията им са изключително непостоянни и се променят диаметрално между изборите, което е ясен признак за контролирано гласуване на маси. При провеждане на общински избори гласовете им винаги определят изхода.

В аналитичната рамка на човешката сигурност най-уязвимата група в този регион са възрастните хора в отдалечените села. Представителите на тази група живеят с постоянна заплаха за личната си сигурност. Те често стават жертви на кражби с взлом и понякога на по-сериозни форми на конвенционални престъпления като физическо насилие, изнасилвания и убийства. Заплахата е постоянна: жертвите съобщават, че почти всяка нощ се извършва поне едно подобно престъпление във всяко от съответните населени места. Държавните институции не са в състояние да защитят населението. Заплахата води до значителни промени в начина на живот на тези хора. Повечето се отказват да отглеждат селскостопански животни, което значително намалява жизнения им стандарт. Спират да култивират и определени култури и зеленчуци, което увеличава разходите им за храна и допълнително намалява ограничения им бюджет за здравеопазване и лекарства. Не трябва да се пренебрегва и оказания психически натиск. Хората, живеещи в засегнатите населени места съобщават, че са в постоянен страх от това някой да не влезе в домовете им през нощта и да застраши живота и имуществото им.

Методология

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ВЪПРОСИ

Основната ни изследователска хипотеза е: най-големият риск за човешката сигурност в селските райони на Северозападна България е конвенционалната престъпност сред ромското население, насочена срещу възрастни българи, живеещи в села с големи ромски общности. Престъпленията имат различна същност и варират от кражби на добитък и селскостопанска продукция до изнасилвания и убийства. За да докажем хипотезата си, ще опитаме да отговорим на следните второстепенни въпроси:

1. Източници на риск
2. Вярно ли е, че конвенционалната престъпност е най-големия риск за човешката сигурност в тези области?
3. Ако това е така, кои са най-често извършваните престъпления там?
4. Кой извършва престъпленията? Възможно ли е да бъдат приписани на представители на различни възрастови, етнически, религиозни или други групи?
5. Дали престъпленията се извършват от индивиди или организирано (от групи/банди)?

6. Как се справя населението с тези рискове
7. Каква е обичайната реакция на жертвата при подобни престъпления?
8. Имат ли хората от района доверие в полицията и другите държавни институции?
9. Опитват ли се хората да търсят закрила от институциите?
10. Възможно ли е да бъдат защитени изобщоо?
11. Жертвите напускат ли района, за да спасят себе си и семействата си от бъдещи насилия?
12. Какво е нужно да се промени, за да се минимализира риска
13. Ефективни ли са държавните институции при осигуряване на защита от тези престъпления?
14. По какъв начин могат да се подобрят институциите в това отношение, ако изобщо това е възможно?
15. Възможно ли е рискът да се сведе до минимум чрез насочване на конкретни действия срещу нарушителите? Разполагат ли съществуващите политики с потенциала да обезкуражат нарушителите?
16. Възможно ли е нарушителите да се поправят, ако им се осигурят по-добри условия за живот, като образование и по-добра работа?
17. Има ли вероятност, или желание от страна на нарушителите, да се променят?

ЦЕЛЕВА ГРУПА

Основната целева група се състои от възрастни хора, живеещи в селски райони в северозападната част на България. Практически, това са хора на възраст 65 и повече години, живеещи извън областните центрове на Видин, Монтана, Враца и Плевен. Според данни от последното национално преброяване през 2011г.[14], общият брой на тези хора достига 122 279. Ромското население в района наброява 37 101 души. Характерни представители на целевата група са пенсионери (двойки или самотници), обитаващи малки къщи в села с население до няколкостотин жители. Обичайният им източник на доход са пенсиите, които са сравнително ниски. Вторичната целева група включва експерти, които са наблюдавали и изследвали конвенционални престъпления в района и са публикували проучвания, разследвания или други доклади свързани с темата, както и полицейски служители, разследвали или контролирали разследвания на конвенционални престъпления в района.

Целта на настоящото изследване не е да се проверяват и обобщават хипотези относно популацията на целевата група. Фокусът е по-скоро върху механизмите и социалния контекст на изследвания риск за човешката сигурност. Не се интересуваме от обхвата и мащаба на проблема, а от неговите механизми, интензитета му в отделните случаи и все още неясната му същност. Следователно, изследването ни е индуктивно и цели да проучи становищата на експертите и личния опит на жертвите.

14. http://www.nsi.bg/census2011/pagebg2.php?p2=175&sp2=190

ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ТЕХНИКИ

За да постигне целта си, изследователският консорциум[15] създаде фокус-група от експерти и проведе 31 полу-структурирани интервюта. Преди да изясним детайлно методите за събиране на данни, е необходимо да направим важно методологическо пояснение. Груповата дискусия се отклони от класическия подход при провеждане на фокус-групи (Krueger and Casey 2000; Berg 2004) в един основен аспект. Участниците не представляват хомогенна група, тъй като не съществува подобна група за толкова специфична тема. Изследователският екип се опита да събере различни гледни точки от хора с разнородни експертизи. Все пак, дискусиите се доближиха повече до формата „фокус-група", отколкото до „групово интервю", тъй като дискусиите в групата очертаха нюанси, които не бяха отбелязани в предварителните разговори и консултации с експертите.

Интервютата бяха проведени следвайки класическия формат на полу-структурираното интервю. Селищата бяха подбрани произволно. Респондентите бяха избрани на случаен принцип, като интервюиращите се движеха спираловидно из селата, вървейки от центъра към периферията на селищата. Интервютата следваха предварително зададен формат.

Дискусиите на фокус-групата се записваха с микрофон и бяха транскрибирани по-късно. За да се предразположат респондентите, интервютата с тях не се записваха, а бяха възстановени от анкетиращите впоследствие.

ФОКУС-ГРУПА

Фокус-групата се проведе в София на 2 април, 2014 г. и бе съставена от девет участника: експерти, местни политици и бивши полицейски служители. Дискусията бе модерирана по модел, разработен от главния изследовател и по-късно доразвит от модераторите.

Първо, участниците бяха помолени да обсъдят междуетническите взаимоотношения и толерантността между етническите групи в България с цел установяване на потенциалните предразсъдъци, произлизащи от конвенционалните отрицателни нагласи към ромското население, асоциирано с престъпленията. На по-късен етап, участниците бяха помолени да ограничат дискусията до ниво област, тъй като горепосочените нагласи са по-характерни за специфични региони, особено за Северозапада. На този етап целта бе да се установи едно общо разбиране за контекста на риска.

Като следваща стъпка, на участниците бяха представени данни от изследване на представителна извадка на национално ниво, специално проведено от Екзакта Рисърч Груп за целите на настоящото изследване и показващо, че приблизително 67 процента от населението се страхува от конвенционалните престъпления, особено от кражби с взлом. Според доклада, сред анкетираните, считащи тази престъпност за носеща най-висок риск за личната им сигурност, са предимно възрастни (над 59 години), жени и групи с ниски доходи. Отново, дискусията се сведе от национален мащаб към случаите в Северозападна България. Участниците бяха помолени да направят сравнителна оценка на риска на местно и национално ниво по следните точки:

15. Консорциумът включва изследователи и експерти от СУ „Св. Климент Охридски", Института за регионални и международни изследвания (ИРМИ-София) и социологическата агенция Екзакта Рисърч Груп.

- Интензивност на нивата на престъпност в региона в сравнение с останалите части на страната;
- Най-типични форми на престъпност в района;
- Профил на типичния извършител по пол, възраст, ниво на образование, етническо и религиозно самосъзнание;
- Тактики и организация на престъпленията (дали престъпленията са извършени от индивиди, организирани групи или банди).

На това ниво целта бе да се провокира групова оценка за източниците на риск и формите им на проявление.

В третия етап участниците бяха помолени да обсъдят стратегиите на жертвите за справяне с риска. Бяха зададени следните насочващи въпроси:

- Каква е обичайната реакция на жертвите на конвенционални престъпления в региона?
- Съобщават ли жертвите за тези престъпления на полицията, местната администрация или на други институции?
- Търсят ли жертвите защита от институциите и как възприемат тази защита?
- Колко ефективна е полицията в противодействието на конвенционалната престъпност в Северозападна България?
- Как се справят хората с проблема, ако не разчитат на държавните институции?
- Има ли миграция на хора от региона поради риска?

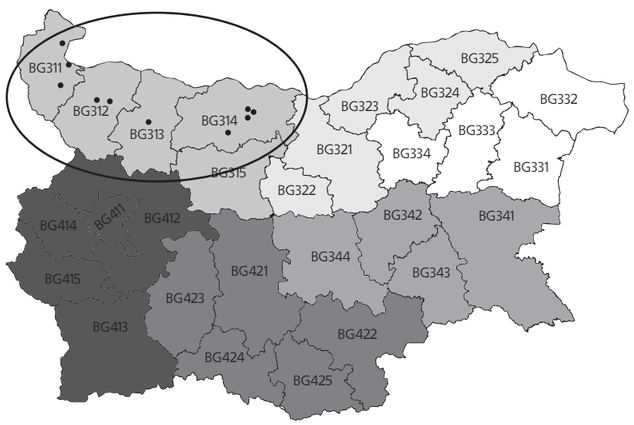
В четвъртия етап на дискусията, експертите бяха помолени да оценят възможностите за противодействие на конвенционалната престъпност и капацитета на местната администрация и правоохранителни агенции за намаляване и управляване на риска за човешката сигурност. Накрая, участниците бяха помолени за личните им предложения за подобряване на институционалните мерки за осигуряване на човешката безопасност в засегнатите райони.

ПОЛУ-СТРУКТУРИРАНИ ИНТЕРВЮТА

Полу-структурираните интервюта се проведоха на 5^{ти} и 6^{ти} април, 2014 г., в области Плевен, Враца, Монтана и Видин (респективно: NUTS BG314, BG313, BG312 и BG311; вж. Фигура 2). Профилите на респондентите са обобщени в Таблица 2.

Таблица 2. Полу-структурирани интервюта за конвенционална престъпност

№	Област	Селище	Пол	Прибл. възраст	Професия	Етнос
1	Плевен (BG314)	Буковлък	мъж	70	пенсионер	българин
2	Плевен (BG314)	Буковлък	мъж	50	фермер	българин
3	Плевен (BG314)	Буковлък	мъж	60	безработен	ром
4	Плевен (BG314)	Буковлък	мъж	65	пенсионер	ром
5	Плевен (BG314)	Кюловци	жена	70	пенсионер	българин
6	Плевен (BG314)	Кюловци	жена	65	пенсионер	българин
7	Плевен (BG314)	Кюловци	жена	65	пенсионер	българин
8	Плевен (BG314)	Кюловци	мъж	35	кмет	българин
9	Плевен (BG314)	Кюловци	мъж	40	пожарникар	българин
10	Плевен (BG314)	Кюловци	жена	50	безработен	българин
11	Плевен (BG314)	Кюловци	мъж	50	безработен	българин
12	Плевен (BG314)	Мечка	жена	40	неопределен	българин
13	Плевен (BG314)	Мечка	мъж	50	магазинер	българин
14	Плевен (BG314)	Мечка	мъж	85	пенсионер	българин
15	Плевен (BG314)	Бръшляница	мъж	45	фермер	българин
16	Плевен (BG314)	Бръшляница	мъж	60	кмет	българин
17	Враца (BG313)	Малорад	мъж	60	безработен	българин
18	Враца (BG313)	Малорад	мъж	65	пенсионер	българин
19	Враца (BG313)	Малорад	жена	63	пенсионер	българин
20	Монтана (BG312)	Габровница	мъж	50	неопределен	българин
21	Монтана (BG312)	Габровница	жена	85	пенсионер	българин
22	Монтана (BG312)	Габровница	жена	75	пенсионер	българин
23	Монтана (BG312)	Доктор Йосифово	жена	70	пенсионер	българин
24	Монтана (BG312)	Доктор Йосифово	жена	65	пенсионер	българин
25	Видин (BG311)	Новоселци	жена	60	неопределен	българин
26	Видин (BG311)	Новоселци	мъж	75	неопределен	българин
27	Видин (BG311)	Арчар	жена	63	пенсионер	българин
28	Видин (BG311)	Арчар	жена	85	пенсионер	българин
29	Видин (BG311)	Арчар	жена	65	пенсионер	българин
30	Видин (BG311)	Черно поле	мъж	80	пенсионер	българин

Фигура 2. Локации на проведени интервюта относно конвенционална престъпност

Село Буковлък се намира в покрайнините на Плевен. Според данни от преброяването през 2011г.[16], жителите на селището наброяват 3570, от които 2052 (57,48 процента) са роми, 24 се обявяват за турци и останалите са българи. Селото е известно с кмета си, бивш полицай, който патрулира нощем, за да предотвратява престъпления.

Кюловци се намира на 18 км на североизток от Плевен. Според преброяването, има 1004 жители. С изключение на 24-та обявили се за турци, всички останали са българи. Напоследък в селото се повишава броя на обирите, за което местните обвиняват ромите от съседното село Мечка.

Мечка се намира на 8 км на североизток от Кюловци. Жителите наброяват 716, от които 58,52 процента се обявяват за българи. Независимо, че останалите се обявяват за турци, те са *де факто* роми. Първите ромски заселници са били десетима и пристигат в селото в началото на 60те години на миналия век. Били са турскоезични бежанци-мюсюлмани от гръцкия град Софлу, които избягали в България заради гражданската война в Гърция между 1946 и 1949 г. Етническото напрежение между местните българи и ромите датира от пристигането на последните в селото: събитие, превърнало се в нарицателно за престъпления и терор над възрастните хора.

Бръшляница е на около 10 км на северозапад от Кюловци. Според преброяването, населението се равнява на 736 души, от които 142 са роми от общността на живеещите в с. Мечка. Те също се самоопределят като турци и са пристигнали заедно с последните. Селото е известно с честите кражби с взлом и грабежите на селскостопанска продукция от царевичните поля.

Малорад се намира на 40 км северно от Враца. От 1871 жители, 59 се определят като роми. Наскоро местните отказаха да плащат данъци като форма на протест срещу ширещата се конвенционална престъпност.

Габровница е на 17 км северно от Монтана. Наброява 1111 жители, от които 63 са се обявили за роми през 2011 г. През последните години нивото на престъпност се увеличава бързо. През 2013 г., 70 процента от регистрираните престъпления в община Монтана са извършени на територията на селото.

Доктор Йосифово се намира на 15 км северозападно от Монтана. Населението наброява 692 души, от които официално ромите са 38,87 процента. Освен с високия брой на грабежи, селото наскоро стана известно в медиите като място на сблъсъци сред самата ромска общност.

Новоселци е предградие на Видин. Ромите са относително малко, около 8,22 процента от 864 жители, но селището се намира много близо до сегрегирания ромски квартал Нов път във Видин. За да се защитят от кражби, местните жители наемат частна охранителна фирма.

Арчар е относително голямо селище на брега на р. Дунав, 27 км южно от Видин. Според данни от преброяването, селото има 2364 жители, от които ромите са около 20 процента. Селището е известно предимно с нелегалните археологически разкопки, извършвани от местните на територията на древен град от римската епоха.

Черно поле се намира на 65 км южно от Видин. Селото е относително малко и според данни от преброяването, 72 от 295 жители са роми.

Интервютата бяха проведени въз основа на опростено ръководство обслед-

16. http://www.nsi.bg/census2011/pagebg2.php?p2=175&sp2=190

ващо три основни теми: а) кой е най-големия риск за човешката сигурност в региона и как може да бъде описан; б) как се справят хората с него; в) какво искат хората да се промени. Отговорите варират до известна степен в зависимост от географската локация: факт, който се обсъжда по-нататък в настоящето изследване. Най-удивителният факт е, че 100% от анкетираните отговориха на изследователския екип. В този регион проблемът е толкова наболял, че хората се надяват да получат подкрепа дори от скромни изследователи извън общностите им.

Резултати от изследването

СЪСТОЯНИЕ НА РИСКА

РАЗСЪЖДЕНИЯ ОТ ГРУПОВАТА ДИСКУСИЯ

Проблемът с конвенционалната престъпност в Северозападна България като тема на човешката сигурност се изследва през две различни перспективи: гледната точка на експертите и опитът на местните хора. Обсъжданията[17] на експертите определят конвенциалната престъпност като продукт на не-ефективни политики. Основният проблем е абдикацията на държавата от отговорностите ѝ в сектора за сигурност, особено когато става дума за частна собственост. Отсъствието на държавата е дори по-очевидно в селските райони. Ситуацията в селата от северозапада се определя като „драматична". Конвенционалната престъпност в района представлява непосредствен риск за човешката сигурност. Посегателствата над собствеността, здравето и живота на местните хора приема „грозни и примитивни форми".

Независимо, че предходни изследвания, проведени от експертите, участващи в дискусията показват, че София е най-ощетения град в страната по отношение на конвенционалните престъпления, темата е особено болезнена в малките села, тъй като представлява по-осезателен, често срещан и мъчителен социален феномен, водещ до усещане у хората за висока степен на несигурност и незащитеност. Конвенционалната престъпност в Северозападна България е „без преувеличение най-големия риск за здравето и живота на възрастните хора, които са основните ѝ жертви. Този вид престъпност води до промяна в техните стереотипи: заключват се в домовете си, изграждат нови огради, спят с мобилните си телефони подръка и т.н." В селищата, където нивото на престъпност е особено високо, способните да напуснат домовете си и да търсят спасение в други части на страната го правят, предимно в градове, в които имат роднини. Повечето от живеещите в района обаче, нямат подобни възможности.

Типичните престъпления включват „кражба на лично имущество, добитък, земеделска продукция и всичко, което се намира на полето и става за крадене". Експертите са съгласни, че нивото на конвенционалната престъпност в Северозападна България е по-високо от средното за страната. Освен това, „данните на полицията са съществено неточни и истинският брой престъпления е драстично по-висок от регистрираните от полицията". Обикновено хората не са в състояние да достигнат до най-близкото полицейско управление поради финансови или здравословни ограничения, но по-важното е, че „все повече хора се страхуват да съобщават на полицията за извършените срещу тях престъпления, или считат това за безпредметно и безрезултатно". Дори и да съобщят за грабежите, често последните не се протоколират от прокуратурата, тъй като щетите се считат за незначителни (под 100 евро). Всъщност, „незначителното" имущество обикновено е всичко, което жертвите притежават и така щетите за тях са наистина съществени. Експертите дават за пример съдебни дела, в които са предоставени несъмнени доказателства, но които не приключват с влязла в сила присъда за извършителите. Това обезкуражава жертвите да подават молби за съдебно производство и да търсят правосъдие чрез органите на реда. Въпреки всичко, „когато е налице физическо насилие, повечето от престъпленията се регистрират, защото водят до сериозни наранявания или дори смърт".

Според експертите, профилът на типичния извършител е мъж от ромски произход на възраст между 16 и 29 години (Безлов и др. 2006). Повечето от престъпленията в района се извършват от „организирани групи роми, често образувани по семейна линия". Близките връзки и доверието между извършителите „прави тези престъпления трудни за разследване, освен ако полицията не залови нарушителите на местопрестъплението, тъй като те са изключително несклонни да разкриват организацията или съучастниците си". На северозапад „обирите се извършват по-често от банди, обикновено изцяло от ромски произход". Тези банди са изключително мобилни и „ограбват големи райони, включващи две или повече села".

По думите на един от експертите, специалист по криминалните пазари:

> „Широкоразпространена практика в региона е ромите да принуждават децата си да крадат, защото не носят наказателна отговорност. Стигне ли се до разследване или съдебно дело, те обвиняват детето, за да избегнат наказателно преследване. Децата се използват и за задачи, които са непосилни за по-възрастни, като промъкване през малки прозорци или дупки в огради. Учат ги да извършват престъпни дейности от ранна възраст, за да печелят пари за родителите си. В някои ромски кланове традицията повелява младежите да излежават присъди, редувайки се.
>
> Детството на други ромски деца често зависи от семейния бизнес. Сключват ранни бракове, защото младите момичета се третират от родителите си като стока за продажба и веднъж продадени бързо се превръщат в средство за печалба на новите си семейства. Колкото повече деца родят, толкова повече пари ще получат от социалната система [под формата на детски надбавки]. Някои родители учат децата си да симулират симптоми на астма или епилепсия, за да им издаде държавата удостоверение за инвалидност и да получават социални помощи. Източването на социалната система е широко разпространен семеен бизнес".

Според експертите, икономическата изолация на ромската етническа група през 90те години на миналия век не само продължава в днешни дни, но и се задълбочава, водейки до допълнителна виктимизация на това население. „Бащата бе в затвора, очаква се синът му също да отиде там. Като че ли е биографично

17. Документирани и анализирани от екипа на Екзакта Рисърч Груп – София.

предопределено" - казва един от експертите и продължава: „През социализма ромите бяха до известна степен социално интегрирани на пазара на труда. Не бяха заможни, но имаха работа. През 90те се оказаха на дъното на социалната йерархия и първи паднаха зад борда." Тогава държавата е пропуснала историческия шанс да интегрира тези хора „не чрез наказателна юрисдикция, а посредством социални програми и обучение."

Изглежда обаче, че тази пропусната възможност изобщо не е въпрос на лош късмет или шанс. Истинската причина зад този мащабен провал на интеграционните политики е, че политическите елити на прехода се възползваха от поддържането на големи групи от населението в мизерия и следователно в икономическа и социална зависимост от държавата. Участниците във фокус-групата са съгласни, че „политиците премълчават проблема с ромите в страната и не прилагат политики за стабилизация на селските райони, заради възможността да контролират ромските гласове при избори." Някои от експертите отиват по-далеч и твърдят, че политиците не помагат, а съзнателно възпрепятстват решаването на ромския проблем. „Ако даден кмет директно предложи закриването на сегрегирано ромско училище, няма да бъде преизбран, затова и тези училища продължават съществуването си."

Експертите са единодушни, че ромските главатари определят съдбите на младежите в общностите им. Те решават дали младите „ще работят, дали ще напуснат училище и т.н. Тези неща са от компетенцията на старейшините." Властта на тези общностни лидери е неоспорима в рамките на общността и е неофициално легитимирана от институциите на общинско и държавно ниво. „Има престъпни групи покровителствани от полицията и другите власти. Ето защо се увеличават престъпленията, извършвани от роми. Старейшините се ползват с политическа протекция, защото осигуряват гласове. Полицията се съобразява с тях, защото са ценни в управлението и потискането на потенциални бунтове в ромските гета." Влиянието над полицията, демонстрирано от тези лидери допълнително увеличава авторитета им сред общността. „Това е начинът, по който държавата на практика осигурява сътрудничество между полицейските началници и ромските старейшини. Полицейските началници се страхуват от уволнение, ако действията им доведат до загуба на ромски гласове."

Дори и да има арести на роми за конвенционални престъпления, всичко приключва „в изключително неефективната съдебна система. В повечето случаи престъпниците получават пробационна присъда, защото затворите са препълнени. Те се връщат в селата си и продължават да грабят. Дори да бъдат заловени основните извършители и да излежат година-две в затвора, с връщането им всичко започва от начало. В този район, даден млад ром от мъжки пол, живеещ в престъпна семейна среда влиза в затвора средно четири пъти между 18 и 30-годишната си възраст." Общото разбиране е, че институциите не правят нищо за предотвратяване на престъпленията, като така увеличават риска от престъпност.

ДОКАЗАТЕЛСТВА ОТ РАБОТА НА ТЕРЕН

Изследователският екип 31 интервюта в 10 населени места в 4 области на Северозападна България. В повечето селища анкетираните определиха кражбите и асоциираното с тях насилие за най-голямата заплаха за човешката сигурност в селото им към днешна дата. В някои селища местните бяха намерили временно работещо решение. В едно от селата грабежите не представляваха никакъв проблем и хората бяха по-загрижени за доходите и финансовата си сигурност, отколкото за сигурността на живота и имотите си.

Проблемът с кражбите е най-осезаем в Мечка и Бръшляница в област Плевен, Малорад в област Враца, Габровница в област Монтана и Черно поле в област Видин. В Коиловци и Доктор Йосифово този вид престъпност все още се счита за първостепенна заплаха за човешката сигурност, но проблемът не е толкова интензивен и сериозен, колкото в гореспоменатите пет селища. В Буковлък и Новоселци (предградия на Плевен и Видин, респективно), конвенционалната престъпност е голям проблем, но хората са намерили решение за момента. В Буковлък това е кметът, който контролира ситуацията чрез директна комуникация и сътрудничество с ромските главатари. В Новоселци местните хора са наели частна охранителна фирма, която успява да овладее нивото на престъпност. В Арчар, селище в област Видин, конвенционалната престъпност не представлява проблем.

В населените места, засегнати от конвенционални престъпления, отговорите на анкетираните зависят от техния етнос. За възрастните българи, които са типичните жертви на този вид престъпления, последните представляват най-големия риск за човешка сигурност. За живеещите там роми (някои от които са обвинявани в извършване на тези престъпления), най-големият риск за човешката сигурност е социалната нестабилност, описвана като съвкупност от ниски доходи и липса на възможности за трудова заетост. В следващите подраздели обобщаваме как местните хора възприемат проблема във всяко едно от населените места от извадката ни.

МЕЧКА

В селото има значителен брой роми, което според местните българи причинява проблеми. Обирите са част от ежедневието. Хората живеят в постоянен страх и са променили житейските си навици. Повечето от тях са престанали да отглеждат селскостопански животни и да обработват земеделски земи, защото продукцията им се краде изцяло. Проблемът присъства през последните петнадесет години и досега не е намерено ефективно решение.

Единственият проблем в селото са „обирите и циганите, или да бъда по-учтива: ромите," казва българка на около 40 години. Разведена е и живее сама с дъщеря си в постоянен страх. На въпроса кой извършва тези грабежи отговаря, че има и българи, но нарушителите са предимно роми. „Обикновено влизат с взлом в обезлюдени къщи, но понякога влизат и в обитавани домове. Крадат животни – кокошки, агнета, прасета. Предимно селскостопански животни. Кражбите на пари са по-редки." Жената е обирана няколко пъти, подобно на съседите си. В един от случаите престъпниците откраднали всички електрически кабели, които намерили в двора ѝ, а по-късно и всичките ѝ кокошки. Последният обир, за който чува, бил извършен преди два дни: през нощта от жена откраднали всичките ѝ 28 кокошки. „Не остана непокътната къща в селото," казва тя. Попитана дали

знае за случаи на по-сериозни престъпления, си спомня, че преди няколко години мъж бива убит в собствения си двор от грабители, които хванал да крадат коня му. „Преди няколко години имаше няколко убийства и изнасилвания на възрастни жени."

Респондентите твърдят, че през последните петнадесет години грабежите се увеличават и се превръщат в ежедневие успоредно на нарастването на ромското население в селото. „Първоначално бяха само едно или две семейства, не помня точно, но баба и дядо казаха, че в началото били едно или две. Постепенно броят им нараства, тъй като имат много деца. Сега са ни заобиколили отвсякъде. Всички къщи в покрайнините на селото се обитават от роми и вече идват към центъра."

По мнение на анкетираната, съществува и друга голяма неправда: „ромите получават много социални помощи от държавата. Аз, например, не отговарям на условията за получаване на финансова помощ за дъщеря ми, защото съм разведена, но те получават за всяко от децата си. Българите не получават помощи и не крадат, докато ромите получават помощи и крадат. Изключително несправедливо е."

Според друг респондент, магазинер на около 50 години, в основата на проблема е ромското население в селището: „селото ни е пълно с роми и заради това българите си тръгват," казва той, „хората като мен, които остават с децата си, са малко, десетина семейства." Запитан с какво се занимават младите роми обикновено, отговаря, че си стоят у дома и не правят нищо или „се преструпват на инвалиди и обикалят институциите, за да вземат пенсии като хора с увреждания." Отделно, „крадат. Основният им начин на живот е кражбата," казва продавачът и добавя: „вече опустошиха селото ни. Нищо не остана за крадене, затова започнаха да грабят съседните села." На въпроса какво крадат обикновено, отговорът е: „всичко, което може да се награби с ръце."

Според него животът на местните българи се променя значително поради непрестанните обири. „Селото ни е градски тип село. Хората вече не отглеждат животни тук. Всичко си купуват от магазина ми: яйца, месо, сирене, всичко, което си произвеждаха преди, сега си купуват в магазина ми." Изглежда, че навиците на грабителите също се променят: „първо крадяха агнета и кокошки, но не и прасета, защото са мюсюлмани. Когато хората престанаха да отглеждат агнета, започнаха да крадат прасета. Две големи прасета бяха откраднати наскоро от двора на съседите ми." Магазинът му също е бил ограбван. „Взеха чашата с дребните монети и побягнаха, защото си имам собствена алармена система," казва той.

Грабежите по домовете се извършват нощем, докато кражбите на земеделска продукция от нивите се случват денем. Магазинерът казва, че имал собствено стопанство от около 20 хектара. „Спрях да отглеждам царевица, защото я крадат. Сега отглеждам единствено пшеница и слънчоглед. Всички арендатори и стопани в района спряха да отглеждат царевица, можете да си представите за какво става дума... Хора от селото имаха 40 хектара лозя с Мускат Отонел до преди десет години. Ромите откраднаха лозовите пръчки, телта, гроздето, всичко. Никакви лозя няма вече."

Магазинерът споделя, че няколко от кметовете на селото са опитвали да противодействат на конвенционалната престъпност, но се провалили. Сегашният кмет дори не се е опитвал, продължава той: „циганите го избраха и той се държи като чиновник. В 4 следобяд се прибира вкъщи и се заключва. Не си показва носа навън до 8:30 сутринта. Няма да го е грижа дори да подпалят селото".

Запитан как се е появила ромската общност в селото, магазинерът отговаря, че първите семейства дошли от Гърция. „Те са гръцки роми, но са мюсюлмани. Преди години бях член на избирателната комисия в селото. В паспортите на старите роми, които се заселили първи тук, за родно място бе посочен Софлу, Гърция. Дойдоха в началото на шейсетте с две конски каруци, но в съседното село Коиловци. Обаче, местните ги изгониха една нощ и пристигнаха тук в Мечка." По негови думи, местните планирали да ги изгонят и от Мечка, но секретарят на комунистическата партия бил против и успял да ги спре. „Оттогава групата им нарастна. Имат средно по осем деца и тенденцията е много скоро да станат мнозинство в селото." И добавя: „Когато бях ученик, в класа ми имаше само едно ромско дете. Сега по-малкият ми син е в пети клас и е единственото българче там."

Спред магазинера, ромската общност е много затворена: „някои ромски групи пътуват, ходят в чужбина и така нататък, нашите си стоят тук. Братовчеди се женят помежду си. Наскоро се ожениха момче и момиче, чиито майки са сестри. Едно момче се ожени за леля си, сестрата на баща му."

Друг респондент, 85-годишен пенсионер, който живее в центъра на селището, също посочва грабежите като основен проблем за човешката сигурност в селото. „Всичко крадат" казва той, „един от двама съм, които сега отглеждат няколко агнета, а преди имахме над 700 овце и агнета. Обирите започнаха, когато ромите дойдоха в селото през шестдесетте, ала от десет години насам са истинска напаст." Допълва и, че в началото ромите са били малко. Живели в една къща, а в наши дни се разпръснали из селото. „Оттук гледам как родителите водят децата на училище. Сега ромите изпращат децата си на училище. Не беше така преди. Сега в училището има почти само ромски деца, българчетата са четири или пет. Това, разбира се, не е проблем. Ромчетата трябва да ходят на училище, ала образованието им е само формално. Учителите правят така, че ромските деца завършват, дори и да не го заслужават. Никой не повтаря класа, защото родителите оказват натиск върху учителите." Този натиск може да бъде обяснен с нова наредба, която определя социалните помощи за децата спрямо редовното посещение на училище.

БРЪШЛЯНИЦА

Село Бръшляница е в непосредствена близост до Мечка и има същия рисков профил. Местните българи са предимно възрастни хора, а ромското население е много по-младо и безработно. Ромската общност е със същия произход като тази в Мечка и е затворена и консервативна.

Обирите са чести и са довели до промяна в начина на живот на хората: повечето са изоставили малките си стопанства на произвола и са престанали да отглеждат селскостопански животни.

Първият респондент е 45-годишен фермер, които живее и работи в София, но си е възвърнал земи в района и е решил да започне селскостопанска дейност заедно с баща си. Двамата обработват около 300 хектара в района на Бръшляница.

Според него основният проблем в селото е конвенционалната престъпност:

„Кражбите тук са много, което е проблем. Не искам да звуча като расист, но ако се разходите малко, ще видите много роми. Нищо не работят, но и нищо не могат да правят. Прехранват се единствено с кражби. Мотото им е, че след като няма работа и нямат какво да ядат, им е разрешено да крадат. Лично за мен това не е голям проблем, винаги си нося пистолета, но за старите хора това наистина е мъчително. Не смеят да отглеждат добитък, нищо не смеят да правят, защото крадците грабят всичко. Наскоро имаше дори убийства. През последните пет-шест години двама човека бяха убити от крадци. Когато бях дете и си карах ваканциите тук, имаше две ромски семейства. В днешно време селото е почти изцяло ромско. Това не е проблем, не е проблем дори, че имат по десет-петнадесет деца. Проблемът, особено през зимата е, че започват съвсем нагло да грабят из дворовете и къщите.

Колкото до стопанството ми, имам сериозни загуби заради крадците. Дори си промених стратегията за сеитба. Обикновено сменяш реколтата всяка година: тази година зърно, после слънчоглед, после две години царевица. Извадихме царевицата от цикъла, защото я крадат направо от нивите. Не е проблем колко крадат, защото засявам големи площи, но за да не ги хванат, влизат навътре в царевичака с каруците си и прегазват повече, отколкото откраднат."

Според него в основата на проблема лежи грешната земеделска политика на няколко поредни правителства:

„Много средства се инвестираха в земеделието за кратък период от време, което доведе до консолидация на земи и възникването на много големи стопанства. Бръшляница е малко изключение с шестима арендатори, които обработват между 300 и 800 хектара и осигуряват работа на доста хора. Обичайно, един голям арендатор обхваща пет до шест села, купил е пет големи трактора, наема по един човек на село и това е. Така, земеделието не осигурява достатъчно работа в района."

Вторият анкетиран е кметът на селото, също етнически българин. Мнението му е, че проблемите в Бръшляница са същите като в Мечка. Ромската общност е много голяма, безработицата е висока и единственият легален източник на доходи за тях е сезонната беритба на билки през лятото. „Много сме близо до Плевен, но ромското малцинство е неграмотно и не могат да си намерят работа там." Не е много склонен да определи обирите като основния проблем в селото, предвид на официалния си пост. „Има грабежи. През март имаше шест случая на откраднати прасета, агнета и т.н. Предишните месеци имаше повече." Запитан за средния брой на регистрираните престъпления месечно, отговаря: „Както ви казах, миналия месец бяха шест. За цялата година... вижте, хората вече не съобщават за тези грабежи. Не подават жалби, страхуват се. Полицията не се представя никак добре. В повечето случаи не обръща никакво внимание. Понякога идват, но хората обикновено не подават жалби."

Попитан какво се краде обикновено, изброява: „животни, хранителни продукти, това е." На въпроса дали се крадат пари, е категоричен, че хората нямат пари, които да им бъдат взети. Колкото до по-сериозни престъпления, казва, че преди три години е имало убийство, но разследването се провалило. „Оттогава хората се отчаяха. Преди това имаше две убийства, но останаха неразкрити."

Интервюиращият му казва, че е чул за многото социални помощи, които ромите получават. „Тези [месечни] помощи им стигат за два до три дни. Плащат си вересията в хранителния магазин и парите свършват. Безработицата е изключително висока и спасение няма. Който казва, че ще се оправим, ни лъже. Политиците ни лъжат, няма решение."

Запитан за интензивността на обирите, респондентът отговаря, че зачестяват през зимата, когато ромите нямат друг начин да се прехранват.

„През зимата, особено ако е мека и няма достатъчно сняг, броят на грабежите се увеличава. Ако има сняг им е по-трудно. Оставят следи и рискуват да ги хванат. Хващали сме някои от тях, но няма смисъл, отиваме в съда и ги осъждат на пробация. Безмислено е, идват в канцеларията ми да се подпишат два или три пъти седмично и това е."

Изглежда и в това село ромската общност е затворена:

„Не си търсят работа извън селото, не излизат от него," казва кметът. „Ромите от Славяново пътуват в чужбина, печелят пари. Тези в Славяново живеят добре. Нашите не излизат от селото. По-рано арендаторите ги наемаха, но сега има само големи стопанства с модерни машини и не им трябват много хора. Няма възможности за работа тук, но и те не си търсят работа. Има семейства, които дори социални помощи не взимат. Само крадат. Сега започнаха да се крадат едни други."

„Женят се рано и помежду си. Нямаме бракове между брат и сестра, но има всичко останало. Женят се на дванайсет или тринайсет години и раждат поне пет-шест деца. Има семейства с десет, дванайсет деца. Броят им нараства и сега живеят из цялото село. Преди имахме циганска махала, но сега са навсякъде. Купуват къщи. Къщите са много евтини, особено ако са били опустошени от крадци. Най-високата цена за къща е 4000 лева (2000 евро). Плащат малка сума в началото: 1000 лева например, влизат в имота и никога не изплащат останалото... Има много подобни случаи."

КОИЛОВЦИ

Коиловци се намира до Мечка и Бръшляница. То е най-голямото село в района и в него не живеят роми. Две семейства се опитали да се настанят там през шестдесетте години, но били прогонени от местните и се заселили в Мечка. Обирите са постоянна заплаха за човешката сигурност в селото и са част от ежедневието му. Въпреки, че местните хора обвиняват ромите от Мечка за набезите, признават че и българи от селото участват в грабежите. Хората са опитали различни решения с активната подкрепа и участие на кмета, като наемането на частна охранителна фирма, но не постигат траен успех.

Първите двама респонденти, възрастни жени на около 70 години, казват, че

младите хора в селото са безработни и извършват престъпления. „Грабежите са част от ежедневието. Вчера влезли в една къща наблизо. Крадат всичко, което намерят. Ако стопаните са в къщата по време на обира, крадците ги бият. Крадат пари, уреди, храна от хладилниците, всичко." Запитана кои са типичните извършители, тя казва, че „сигурно са роми от Мечка, но има и хора от нашето село. Постоянно сме под заплаха, старите хора като нас се страхуват."

Другият респондент също не е сигурен откъде са извършителите. „Не знам, носят маски, как да си сигурен. Не само младите крадат, старите също. Какво да правят, когато нямат нищо за ядене? Знам една стара жена, която си купи наскоро няколко кокошки и й ги откраднаха всичките. Не едно или две, всичките. Какво ще яде сега? Крадците мислят само за себе си, не ги е грижа за жертвите, които са в същото мизерно положение като тях."

Мнението й за инициативата да се наеме частна охранителна фирма е амбивалентно: „Някои хора дават по шест лева месечно на тази фирма. Аз не участвам. Работи за някои хора, за други не. Гардовете минават с колата, не виждат никого на улицата и продължават. Крадците могат да се промъкнат след тях и да прескочат оградата. Не могат да ги видят ако са вътре, особено нощем."

Според друга анкетирана, „нещата в Коиловци се подобряват. Местната земеделска кооперация осигурява работа за младите. Кметът е млад и енергичен. Върши много неща за селото." Запитана за проблема с ромите, анкетираният казва: „няколко ромски семейства дойдоха да живеят в селото наскоро, но работят в кооперацията и са добре интегрирани. Не се делим на роми и българи в селото."

Същият респондент изказва силна подкрепа за действията на властите. Запитана за престъпленията, за които чухме из селото, изразява убеждението си, че „престъпността бе голям проблем преди да дойде жандармерията преди месец." Оттогава не е чувала за обири в селото, обаче „в Мечка е голям проблем. Ромите там са истински проблем. Първоначално дойдоха тук преди петдесет години, но кметът ни ги отпрати и отидоха в Мечка. Имаха старейшина, който ги контролираше, но той умря и сега там е ад. Преди грабеха в Коиловци всяка нощ, но откакто дойде жандармерията, нападат Славяново." Запитана какво крадат, когато грабят в Коиловци, казва: „добитък, крави, агнета, кози, кокошки, инструменти и оборудване, всичко, всичко крадяха." Попитана дали знае за случаи на по-тежки престъпления, си спомня, че наскоро възрастна двойка е била бита от маскирани обирджии и после заключена в мазето. Крадците търсели пари и преобърнали цялата къща.

На директния въпрос, кой е най-големия риск за човешката сигурност в селото, обаче, тя е категорична, че това е престъпността. „Безработицата не е толкова сериозен проблем, колкото престъпността, защото хората работят в кооперацията или в Плевен, но обирите са най-голямата заплаха. Имахме и няколко убийства тук. Братът на полицаите, например, уби жена си и любовника й."

Друга двойка анкетирани, живеещи в покрайнините на селото, откъм Мечка, казват, че вече не помнят колко пъти са ограбвани. „Брояхме до двадесетия път и спряхме," казва съпругата. „Абонирани са за двора ни. Крадат всичко, което могат да носят. Последния път взеха четири тенекии с мед, 50 кг брашно, орехи... Нападат постоянно крайните къщи, като нашата." На въпроса кои са типичните извършители на тези грабежи, двамата казват, че не са само роми: „Повечето са роми от Мечка, но имат някой от местните да ги насочва. Ливадата до къщата ни бе пълна с добитък, сега е празна, принудиха ни да спрем да отглеждаме животни."

Друг респондент, пожарникар на около 40 години, живеещ в Плевен и посещаващ къщата си в Коиловци единствено през уикендите, добавя: „Крадците не се страхуват от нищо. Не можем да ги спрем. Ако полицията ги хване, съдът ги пуска в пробация. Ако ги хванеш и ги пребиеш или убиеш, отиваш в затвора. Когато грабят не ги пращат в затвора, но ти отиваш, ако се опиташ да се защитиш. Нападат и хора. Двама от съседите ми стояха два дни вързани в мазето си, преди да ги намерят. Вързали ги, за да им вземат пенсиите, към 50-60 лева." Друг анкетиран добавя: „Животът тук е ужасен. Мечка, Коиловци, Бръшляница, животът в тези три села е ужасен. Преди няколко години откраднаха всичките крави и телета на един от съседите, нищо, че бе инсталирал камери навсякъде. Човекът умря от стрес по-късно."

МАЛОРАД

Малорад е населено място в област Враца. Анкетираните описват същите проблеми, каквито има и в селищата в Плевенска област: високи нива на престъпност - обикновено кражби на покъщнина и добитък. Жертвите са местни етнически българи, които обвиняват ромите за извършените обири. Според респондентите, хората са отчаяни, защото не получават помощ от никого. Живеят в постоянен страх за имотите, здравето и живота си: „Взимат всичко, което може да се открадне. Пребиха възрастна двойка по време на грабежа, за да кажат къде си крият парите. По-късно мъжът почина от раните си."

Друг респондент, жена на възраст над шестдесет години, живееща с дъщеря си, споделя, че постоянно се страхува. Престанала е да отглежда животни и зеленчуци. „Хората, които все още имат добитък, не могат да спят нощем," казва тя. „Преди няколко години откраднаха овцете и кокошките ми, какво да кажа. Вече нищо не отглеждам. Постоянно съм нащрек през нощта, всеки шум ме стряска. Очаквам да нахълтат всеки момент." Попитана дали има случаи на по-тежки престъпления казва, че съседката й била пребита от крадци, които взели парите й. Описва типичния нарушител като млад ром: „има и българи, но предимно са цигани. Тук са, за да крадат. Отскоро броят им се увеличи, а с това нараснаха и кражбите. През цялата нощ крадат или режат дърва нелегално и ги продават. Страхувам се от тях. Опитвам се да не ги дразня, защото ще ме нападнат през нощта. Никой не може да ги спре. Правителството го няма."

Дамата казва, че масовите грабежи са започнали отскоро. „Докато баща ми беше жив, всичко стоеше отвън на двора. Не заключвахме къщата, животните се скитаха свободно навън. През последните двадесет години нещата станаха ужасни. Започнаха да крадат всичко. Обадя ли се на полицията, не обръщат никакво внимание. Казват, че откраднатите вещи нямат стойност. Означава ли това, че ако нещо няма висока стойност, трябва да бъде „откраднато"?

Друг анкетиран, който живее във Враца, но има вила в селото казва, че е бил жертва на кражби на няколко пъти. „Ако не живееш тук за постоянно, влизат в къщата ти с взлом," казва той. „Добре е, че не живеем тук. Чуваме страшни неща за това село..."

ГАБРОВНИЦА

Габровница е село в област Монтана с нарастващ брой на ромското население през последните години. Местните етнически българи казват, че обири има ежедневно и че живеят в постоянен страх. „Не гледате ли телевизия," пита един от респондентите. „Селото ни често се споменава в новините. Тук има кражби всеки ден." Възрастна жена, която често става жертва на престъпления, коментира: „Тези дни живеем по-лошо, отколкото през турско робство. Всичко е лошо, само лоши неща се случват в Габровница." Запитана какви са лошите неща отговаря, че това са грабежите. „Първо ми откраднаха овцете. После взеха кокошките, всичките трийсет. Миналата година откраднаха две прасета. Ето ме сега, вижте ме, поболях се. Бях толкова здрава, но страхът ме доведе до тук."

Дамата казва, че проблемът е особено наболял през последните две години. „Преди имаше грабежи, но от две години насам кражбите са всяка нощ."

„Предимно роми са," казва дамата „няма надежда. Полицията намери крадците на овцете ми. Двама роми, братът на козаря и един друг мъж. Изпратиха ги в затвора за два месеца и след това си излязоха, а аз се разболях заради тормоза."

ДОКТОР ЙОСИФОВО

Селото се намира в област Монтана. Респондентите, две пенсионирани етнически българки, живеещи в центъра на селото, приветстват изследователския екип, защото искат да споделят как се чувстват. „Най-лошото в селото е, че постоянно има кражби. Ромите вече са мнозинство и обири има всеки ден, но се потулват. Има толкова големи грабежи в селото, но не се огласяват. Може би кметът прикрива обирите, за да си поддържа имиджа и да го преизберат. Знаят кои са престъпниците, но не правят нищо." Запитана кои са типичните извършители, едната от анкетираните е категорична, че са роми: „Те са, които крадат и се оправдават с липсата на работа. И за българите няма работа, но те не крадат."

Според анкетираната, ромската общност се състои от две под-групи. „Някои живеят тук от много години и ни харесват. Отглеждат добитък, ходят на работа. Но, преди трийсет години се появиха нови и започнаха да създават проблеми. Местните роми са интегрирани, някои работят в чужбина, но пришълците не напускат селото, не работят, а крадат. Истински ужас е. Влизат в къщите и ги изпочупват, взимат всичко, което могат да носят. Хората, които гледат животни са в постоянен страх. Дори да заключат животните, крадците влизат през покрива и ги измъкват оттам. Няма надежда. Партиите се сменят, правителствата се сменят, ала проблемът си остава същия."

ЧЕРНО ПОЛЕ

Черно поле е селище в област Видин. Проблемът с престъпността е изключително голям. „Забравени сме от всички," казва респондентът. „Тук не ти остава нищо друго освен да умреш. Има два смъртни случая в селото днес. Престъпността е страшна тук. Сами ще видите: всичко е опустошено от крадците. Повечето от къщите и административните сгради са разрушени, защото крадат тухлите направо от стените." Запитан дали в селото живеят роми, отговаря „Да, имаме си. Те вършат всичко това. Не остана къща, която да не е ограбена. Крадат всичко. Оставени сме сами на себе си, никой не идва на помощ; полицията, жандармерията, те тук не идват. Някакви журналисти дойдоха веднъж, но без ефект. Хората живеят в страх, заключват се. Не знам колко дълго ще продължи всичко това. Опустошиха ми лозето. Обадих се на полицията, на кмета. Казаха, че щетите са с ниска стойност и нищо не направиха. Прокурорът нищо не направи. Оцениха цялото лозе евтино, на 50 лева. Сигурен съм, че са корумпирани. Няма изход. Просто чакам да умра."

БУКОВЛЪК

Буковлък е село в покрайнините на Плевен, подслонило голяма ромска общност. Престъпните дейности в селото са преустановени най-вече заради действията на кмета през последните години. „Благодарим на Бога за този кмет. Без него ще е страшно," казва един от респондентите. „В селото няма кражби. Дори някой да се опита да краде, кметът го намира. Знае кои са потенциалните престъпници. Но и те не опитват. Тукашните роми имат доходни бизнеси: проституция, контрабанда на цигари и алкохол, може би наркотици, но продават всичко това в града, не тук. Тук е спокойно."

Друг анкетиран потвърждава, че в селото няма сериозни проблеми. „Близо сме до Плевен и хората работят там, така че нямаме значителни проблеми. Тук живеят и роми, но при нас не е като в Мечка, Бръшляница и Кониловци. Кметът е поел грижата. Обикаля селото ден и нощ. Говори си с ромските лидери и контролира ситуацията. Нямаме проблем с престъпността. Чувствам се в безопасност."

НОВОСЕЛЦИ

Новоселци е село в покрайнините на Видин. Ромската махала на града е наблизо и местните хора се оплакват от чести набези. Намерили са решение, като наемат охранителна компания, която успява да намали броя на престъпленията.

„Главният проблем със сигурността тук са обирите," казва първият респондент. „Но откакто фирмата започна да охранява, няма кражби. Фирмата е тук от есента. Преди това беше много зле. Грабежите бяха чести. Крадяха всичко, но предимно добитък." Друг респондент потвърждава горното. „Често имаше кражби. Бях свидетел на няколко грабежа, но откакто фирмата е тук, е спокойно."

АРЧАР

Арчар е сравнително голямо село на южния бряг на Дунав. Ромската общност е голяма, но местните българи не се оплакват. Казват, че освен безработицата други големи проблеми няма и като цяло се чувстват сигурни. Единствено ниските доходи им причиняват някакъв дискомфорт.

Според един от респондентите, „безработицата е огромен проблем, особено за младите. Нямат къде да работят." Запитана за нивото на престъпност каз-

ва, че престъпления няма, вероятно благодарение на полицейското присъствие в селото, заради археологическия обект Рациария. Преди няколко години имало нелегални разкопки и властите увеличили броя на охраняващите полицаи.

Друга анкетирана казва, че ромското население се увеличава, но и те страдат както другите от безработицата. Имало кражби, но по-рядко. Респондентът си спомня за случаи на обири на магазинчета, но не и на къщи.

Последният респондент казва, че „парите не стигат. Иначе, всичко е окей. Няма кражби. Чувствам се сигурен, въпреки че съм на 85 и живея сам, просто парите не стигат."

РЕАКЦИИ ПРИ РИСК

ДЕФИНИЦИЯ ЗА 'РЕАКЦИЯ' НА ЕКСПЕРТИТЕ

Според експертите, полицейските патрули и жандармерията изпълняват задълженията си в селските райони на северозапада само формално. В повечето случаи полицаите остават в колите си през нощта и наблюдават единствено входа на селото, оставяйки крадците във вътрешността на селището необезпокоявани. Това е причината местните хора да търсят алтернативни решения. „Организират патрули за самозащита, за да охраняват домовете и земеделската си продукция. В други села местните наемат частни охранителни фирми, които да осигурят безопасността. На някои места кметовете изграждат видео-охранителни системи и увеличават броя на уличните лампи." В някои селища тези решения работят, в други имат само частичен ефект, а в трети не водят до никакъв резултат.

Жертвите на конвенционални престъпления търсят подкрепа от кмета на селото, а не от други държавни институции. Обикновено, или нямат доверие на полицията, или тя не отговаря на жалбите им поради недостиг на човешки ресурси, транспортни средства и гориво. „През последните години хората звънят на 112, универсалният номер за спешна помощ, защото са установили, че сигналите подадени на този номер се записват по електронен път и шансът да привлекат вниманието на полицията е по-голям."

ЛИЧНИ ИСТОРИИ

В село Мечка хората са опитали различни решения за противодействие срещу заплахата от престъпления, но без резултат. Не е помогнало инсталирането на алармени системи и наемането на охранителни компании. Крадците разполагат със съгледвачи, които ги предупреждават, когато някой приближава. Наблюдават движението на охранителите и успяват да ги избегнат. Последните мерки, взети от правителството, включват изпращането на патрули на жандармерията в селото, но те все още нямат успех. В резултат, местното българско население живее в постоянен страх и променя начина си на живот. „Сега хората се страхуват да отглеждат животни. Повечето са спрели да се занимават със селскостопанска дейност, защото всичко е откраднато," казва един от респондентите.

Според един от анкетираните, институциите не се интересуват и не се опитват да разрешат проблема. „Жандармерията дойде тук преди месец, там

където съм паркирал колата, момчетата извадиха щитовете, телевизионните екипи ги снимаха и всички си тръгнаха. През есента видях циганин с каруца пълна с откраднати от нивите слънчогледи, но нямаше на кого да сигнализирам."

Третият респондент намира решение, граничещо с незаконосъобразност. След като го обират няколко пъти, решава да защити агнетата и добитъка си, като изгражда самоделна електрическа ограда по стената около двора си. „Знам, че могат да ме съдят, ако някой се допре до оградата и умре и сигурно ще отида в затвора, но това е последната ми възможност. Преди постоянно влизаха с взлом в къщата ми, но откакто направих електрическата ограда преди десет години, спряха." Запитан дали е поставил предупредителни знаци и как са разбрали хората за пуснатото електричество, казва: „Не. Нямам табели. Някой сигурно е пробвал оградата и го е ударил токът. Така са спрели." Наскоро крадци влезли през прозореца на приземния етаж и откраднали инструменти и старо оборудване. Звънял в полицията, но нищо не се случило.

Анкетираните от Бръшляница казват, че са се отказали да търсят решения: „Скорошната операция на жандармерията беше безполезна. Просто не проработи. Най-лошото в моя случай е, че дори да хвана крадеца в нивата, не мога да направя нищо. Не мога да го арестувам, не мога да го ударя, камо ли да го застрелям." Липсата на ефект от скорошните действия на жандармерията в района се потвърждава и от кмета на селото: „Момчетата дойдоха от Плевен, полиция, жандармерия, опитаха, но без резултат."

Респондентите от Коиловци не дават ясен отговор за ефекта от скорошната операция на жандармерията. Някои я наричат безполезна, други казват, че престъпленията са намалели. В района, обаче, се забелязва обща неудовлетвореност от работата на правоохранителните органи по отношение на престъпността. Дори анкетираният, който е доволен от операцията, се оплаква от местния полицай и съда: „полицаят казва - Какво искаш? Да ми запалят къщата заради теб ли, какво? - Един крадец не са хванали досега. В Славяново ги изловиха. Знаят кои са обирджиите; изпратиха ги на съд, но без резултат. Не ги осъдиха."

В Малорад анкетираните са доволни от работата на жандармерията. „Откакто дойдоха, нещата са по-добре," казва един от респондентите. „Обирите намаляха. Сега кметът наема частна охранителна фирма, ще дойдат след 20 дни и всичко ще е по-добре."

В Габровница хората не виждат резултат от операцията на жандармерията: „Дойдоха, но си е същото," коментира един от респондентите. „Няма решение. Кметът ни не става за нищо..."

В Буковлък и Новоселци хората намират ефективни решения. Проблемът тук не е толкова сериозен, поради близостта на селата до областните центрове, където местните обикновено намират работа или други източници на прехрана и имат алтернативи. Кметът на Буковлък е в близък контакт с ромските лидери и предотвратява престъпността, а в Новоселци грабежите са ограничени от частна охранителна фирма, наета от местните хора. Следователно, по отношение успеваемостта на горепосочените решения, е необходимо да се разграничат селищата, разположени близо до големи градове и тези, намиращи се във вътрешността на страната.

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА НАМАЛЯВАНЕ НА РИСКА

МНЕНИЯТА НА ЕКСПЕРТИТЕ

На този етап, експертната група се разделя на две, в зависимост от етническия си произход. Ромските експерти изрично заявяват, че решението на проблема е „предоставянето на частна собственост на ромите." По тяхно мнение, „тези хора крадат, защото нямат собственост, което ги прави безотговорни. Предоставянето на собственост ще насърчи тези хора да се установят на едно място и ще ги мотивира да се грижат за това, което притежават: земя, добитък, стопанство и т.н."

Друга част от решението е промяна в институционалния подход към ромите. „Първо трябва внимателно да се проучат ромските кланове във всяко селище и особено, кои са главатарите, тъй като те измислят правилата в общностите. Тези хора трябва да участват в интеграционните усилия и да бъдат уважавани, защото ромските общности са изключително патриархални. Ако тези мъже бъдат убедени да изпращат децата от общността на училище, ще бъдем свидетели на драматични подобрения. Ако ромските деца израстват в подкрепяща среда, за да ходят на училище и им се предоставя психологическа помощ, безплатна храна и достъпно изучаване на граждански ценности, те ще се противопоставят на родителите, които ги принуждават да крадат."

Българските експерти предлагат да се подобри контрола при отпускането на социални помощи за ромите. „Социалните помощи трябва да се получават при определени условия. От бенефициентите трябва да се изисква да извършват обществено полезен труд, да работят за общината с цел да придобият трудови навици." Особено в селските райони на Северозападна България, „фермерите трябва да получават финансиране от държавата, за да наемат безработни роми в стопанствата си." Експертите определят съществуващите социални програми като неефективни и неспособни да насърчат устойчива мотивация в безработните роми при търсене на легална работа. Експертите смятат, че промяна в социалните фактори и средата може да сведе до минимум престъпните практики.

ПРЕДЛОЖЕНИЯ НА МЕСТНИ ХОРА

Една от анкетираните в Мечка си припомня, че когато в селото е имало социална програма за временна заетост, престъпността е намаляла. Тя е участвала в програмата заедно с повечето от безработните роми и я намерила за полезна. „В селото пак имаше кражби, но по-рядко, една или две на тримесечие. Имаха доходи. Получаваха 300 лева (150 евро) месечно и ги нямаше тези неща като сега..." Друг респондент, обаче казва, че програмата не е оказала влияние над ръста на престъпност. „Обирите никога не са спирали. Шейсет човека бяха в програмата, останалите продължиха да крадат." Дава още два примера: местен бизнесмен с фабрика за консерви в Плевен предложил да наеме 30-40 роми и да им осигури ежедневен транспорт, но едва няколко човека кандидатствали. При друг случай, компания за пътно строителство ремонтирала главния път в района и търсела да наеме местни хора, но само 4-5 човека се отзовали и били наети.

В село Бръшляница хората са изключително скептични. Според анкетираните не съществува решение: „Кмет съм с втори мандат и не виждам как могат да се подобрят нещата. Променят се към по-лошо, не към по-добро," казва кметът. Запитан за възможността за създаване на повече работни места в селото обаче, е сигурен, че „ако има работа за тях, ще е различно. Започне ли сезонът на билките, броят на кражбите спада. Миналата година проведох социална програма за 25 души. Всеки получаваше по 300 лева. Ефектът бе забележим, в онези дни имаше по-малко грабежи."

Респондентите от Коиловци виждат решение в по-високо полицейско присъствие, особено през нощта. „Полицаят си отива вкъщи в 11 вечерта, а трябва тогава да започва работа, защото кражбите се извършват нощем," казват те.

Заключение

Факторите, довели до незавидната ситуация в северозападната част на България, са предимно икономически. Местната икономика не успя да се адаптира към пазара и новите икономически инфраструктури, появили се след 1989г. Селищата в региона са до голяма степен изоставени от активните и способни хора с потенциал да променят ситуацията. Произтичащите от това демографски процеси доведоха до дълбоки структурни проблеми, които не вещаят ясно бъдеще. Населението се характеризира с две изключително уязвими групи: възрастните, които са напуснали пазара на труда и сравнително младите роми без умения и квалификация. Нито една от групите не допринася за реализирането на икономически продукт, като и двете разчитат предимно на социалната система на държавата.

Тази неприятна ситуация поражда голяма човешка несигурност. В отдалечените села във вътрешността на страната, безработни роми разграбват имуществото на възрастни българи, което води до етническо напрежение, недоверие и постоянен страх – страх за днешния ден, а не дори за бъдещето. Институциите не се намесват, или защото не са в състояние да предоставят работещи решения, или защото са силно корумпирани и осигуряват политическа протекция за кражбите в замяна на избирателните им гласове.

Сериозността на риска се променя в различните селища. В селата, разположени близо до областни центрове (като Буковлък и Новоселци), кражбите са ограничени, защото безработните участват в организирани престъпни дейности (трафик на хора, контрабанда, проституция, данъчни измами), обикновено насочени против интересите на държавата, а не срещу конкретни индивиди. В тези селища пенсионерите живеят сравнително спокойно; но, и тук съществува насилие на работното място и в общността, защото организираната престъпност се нуждае от политическа протекция, която се получава с цената на контролирано гласуване. Случаят с Арчар е подобен. Кражбите са рядкост, защото съществуват по-доходоносни дейности като незаконни разкопки на археологически ценности и нелегален дърводобив.

Във вътрешността на страната, младите, неопитни и безработни хора (предимно роми) нямат възможността да участват в тежки престъпни дейности. Те не могат да намерят позиции нито в легалната, нито в нелегалната икономика, защото практически, подобна не съществува, освен ако не се броят малките

лични стопанства на възрастните българи, произвеждащи стоки за лична и нетърговска употреба. Кражбите в тези райони представляват критичен риск за човешката сигурност, защото и жертвите и извършителите се борят за физическото си оцеляване. Следователно, Северозападът е не само бедно, но и опасно за човешката сигурност място .

За съжаление, все още няма работещи решения. Като цяло, институциите са изоставили тези хора и те търсят алтернативни гаранти за сигурност в лицето на полу-мафиотски структури, в които обществени или частни институции си сътрудничат с общностните лидери и създават паралелни закони, които идват на определена цена. В някои от селищата не съществуват дори тези възможности и хората променят начина си на живот в очакване на смъртта.

Решението на проблема няма нормативно естество. Както показват емпиричните доказателства, България не е сред най-спазващите закона нации. Спасението се крие в подобряване на социалните и икономически условия, укрепване на правоохранителните органи и практики и в инвестиране в образование и квалификации. Може би препоръките звучат прекалено общо и отнасящи се за страната като цяло, но всъщност те биха създали необходимите предпоставки за намиране на конкретен отговор на този комплексен проблем.

Препоръки за разработване на политики

От гледна точка на разработване на политики, съществуват два основни подхода за справяне с конвенционалната престъпност в северозапада. По-либералният подход е свързан с укрепване на полицейските структури в района чрез няколко взаимосвързани мерки:

- Промени в Наказателния кодекс, които дават възможност на прокурорите да повдигат обвинения срещу кражбите дори когато откраднатото е с ниска парична стойност, но с висока стойност за собственика предвид на нейния/неговия доход;
- Разпоредби за бързи процеси срещу грабителите в села, където обирите са чести и представляват социално опасна практика;
- По-ефективно използване на оперативни данни от жандармерията за идентификация и задържане на основните извършители на конвенционални престъпления в засегнатите райони;
- По-чести специализирани операции на полицията за превенция на престъпността в селата от вътрешността на страната.

Горепосочените мерки няма да доведат до допълнителни бюджетни разходи. Те ще изградят по-високо доверие в полицията и другите правоохранителни институции, по-голямо уважение към закона и следователно: по-ниски нива на престъпност.

Социалният подход включва мерки, като:

- По-широк достъп до по-добри социални програми за ромското население;
- Предоставяне на безплатни общински земи на безимотни роми, за определен период от време, с опция за удължаване на договора;
- Осигуряване на по-добри възможности за професионална квалификация;
- Създаване на повече работни места за ниско-квалифицираното население на тези райони чрез преференциално данъчно облагане и парични стимули за работодателите.

Вторият подход ще изисква значителни финансови средства. Той не може да бъде ограничен единствено до северозапада и изисква създаването на комплексни социални и интеграционни политики от страна на държавата. Следователно, той е по-скоро дългосрочна опция, която изисква по-задълбочена оценка и обществена дискусия.

Библиография

Berg, Bruce L. 2004. Qualitative Research Methods for the Social Sciences 7th ed. Allyn & Bacon

Bezlov, Tihomir, Filip Gunev and Hristo Hristov. 2006. Tendencies of Crime in Bulgaria: 2001-2005. Sofia: Center for the Study of Democracy.

Hristov, Todor. 2010. "Misrepresentative Democracy: Bulgarian Legislative Measures against Political Misrepresentation after 1989", Sociological Problems XLII-I/2010 pp. 192-208.

Krueger, Richard A. and Mary Anne Casey. 2000. Focus Groups: A practical Guide for Applied Research 3rd ed. Thousand Oaks: Sage.

Petrunov, Georgi. 2010. "Organized Crime and Corruption as a Part of the Genesis of Deviant Societies: On the Example of the Crime Case 'Human Trafficking'", Sociological Problems 1-2/2010 pp. 334-349.

Revenga, Anna, Dena Ringold and William Mertin Tracy. 2002. Poverty and Ethnicity: A Cross-Country Study of Roma Poverty in Central Europe. Washington, DC: The World Bank.

Shuller, Sonja. 2009. "Aspects of Roma Marginalization in Romania and Bulgaria", Population 3/4 pp. 79-96.

Stoychev, Stoycho P. 2007. "Types of Ethnic Minority Representation in Central and Eastern Europe" CEU Political Science Journal 1/5 pp. 7-33.

Stoychev, Sotycho P. 2011. The Electoral Process in Bulgaria: Main Deficits and Risks. Sofia: RiskMonitor.

Tomova, Ilona. 2009. "The Roma in Bulgaria: Education and Employment", www.academos.ro

Tomova, Ilona. 2011. "Stereotypes and Prejudices about the Roma in the Press", Population 3/4 pp. 140-174.

Vassilev, Rossen. 2007. "The Roma of Bulgaria: A pariah minority", Global Review of Ethnopolitics 3/2 pp. 40-51.

РИСКОВЕ ЗА ЧОВЕШКАТА СИГУРНОСТ, ПРОИЗТИЧАЩИ ОТ ИКОНОМИЧЕСКАТА ЗАВИСИМОСТ ОТ РАБОТОДАТЕЛИ ПРИ УПРАЖНЯВАНЕ НА ИЗБИРАТЕЛНИ ПРАВА

ВЗАИМОВРЪЗКА МЕЖДУ КОНТРОЛИРАН ВОТ И ИКОНОМИЧЕСКА ЗАВИСИМОСТ ОТ РАБОТОДАТЕЛИ

ВАНЯ КАШУКЕЕВА - НУШЕВА

Настоящият анализ е изработен въз основа на проучване, проведено по метода на полустандартизирано интервю с насочващи въпроси. То е осъществено в периода 23 март – 14 април 2014 година, в 5 населени места – гр. Видин, гр. Бобов дол, гр. Дупница, гр. Славяново, община Плевен и с. Буковлък, община Плевен. Изборът на населените места е направен въз основа на мониторингови доклади на официално регистрирани наблюдатели на изборния процес,[18] в които се съдържат данни за системно нарушаване на избирателните права на гражданите, извършвано от работодатели и от лица, спрямо които избирателите се намират в пряка икономическа зависимост.

В процеса на проучването са анкетирани 15 респондента, които са станали обект на натиск от страна на работодатели при упражняване на техните избирателни права. Предвид формулираната изследователска задача – установяване на рисковете пред човешката сигурност, породени от икономическа зависимост от работодатели при упражняване на избирателни права (водещи до т.нар. „контролиран вот"), са анкетирани представители на 5 групи икономически зависими лица: 1) работници от частни фирми; 2) работници и служители в държавни и общински фирми; 3) служители в местната администрация; 4) официално безработни лица, които нямат официално регистриран статут на работещи, но се намират в трайно установена връзка на икономическа зависимост от „работодатели" от сивия и криминалния сектор на икономиката; 5) лица, ангажирани по програми за временна заетост. Последните две категории лица са включени в изследването предвид факта, че през последните години техният относителен дял нараства, като именно той крие най-сериозните рискове за човешката сигурност на тези граждани в личен план и има значителен разрушителен потенциал върху общността, в която живеят, и върху демократичния порядък в обществото.

При обобщаване на резултатите от изследването са взети предвид и оценките на членове на изследователския екип, работещи на местно ниво. Техните непосредствени наблюдения, оценки и опит при сблъсъка с явленията „контролиран вот" и „купуване на гласове" са от изключително важно значение за реализиране на изследователската задача. За да бъдат разкрити механизмите за осъществяване на натиск от работодатели върху работниците при упражняване на техните избирателни права, е необходимо да бъде получена информация за действията на лица, които извършват престъпления срещу основни политически права на избирателите. Тези престъпления са обект на законодателна уредба в Наказателния кодекс, като за тях са предвидени санкции и за двете страни – и за оказващия влияние (купуващия избирателни гласове), и за продаващия избирателния си глас. Наред с това, в повечето случаи работниците и служителите, които са обект на натиск от своите работодатели, не разполагат с възможност да се противопоставят на натиска на работодателите поради риск от загуба на работата и доходите си. Това се отразява негативно и на готовността на тези граждани да разкрият всички детайли, свързани с оказвания натиск.

Именно поради тези причини за извършването на безпристрастна оценка на този аспект на човешката сигурност бе необходимо и получаването на информация от лица, които са запознати с основните механизми на въздействие, но наред с това се намират на критична дистанция от участниците в явлението „контролиран вот" и „купуване на гласове". За тази цел в процеса на провеждане на изследването са включени и данни и оценки на социолози, социални работници и журналисти, работещи на местно ниво и запознати с общия контекст, в който се проявява изследваният проблем.

Икономическата зависимост от работодателя и контролираният вот – пресечна точка на нарушаването на политическите, икономическите социалните права на гражданите

Осъществяването на икономически натиск от работодатели върху работници при реализиране на техните избирателни права представлява един от съществените рискове за персоналната човешка сигурност. Причините за това се коренят във факта, че тук се намира пресечната точка, в която се нарушават фундаментални права на човека – *икономическите, политическите и социалните права* на гражданина. При изследването на тази група от рискови фактори за човешката сигурност е необходимо да се отчита, че става въпрос за нарушаване на основни

18. За основа на идентифицирането на извадката са използвани данните от докладите за наблюдение на парламентарните избори – май 2013 г., оповестени от официално регистрирани от ЦИК наблюдатели на изборния процес: Асоциация „Прозрачност без граници" (Transparency International-България) и съвместната мисия на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (чрез Службата за демократични институции и права на човека) и Парламентарната асамблея на Съвета на Европа.

човешки права, постановени от Хартата за правата на човека на ООН[19]. Пряка последица от нарушаването на тези фундаментални права е подкопаването на основните принципи, върху които се основата съвременният демократичен ред – върховенство на закона, правова държава и политически плурализъм, както и нарушаването на базисни принципи, върху които се гради икономическо развитие на съвременното обществото.

В опит да бъде изяснен характерът на този вид въздействие и да бъдат очертани границите на проблема, в изследванията на изборния процес през последното десетилетие бе въведено понятието „контролиран вот". В български контекст понятието „контролиран вот" и „купуването на гласове" придобиха по-широка популярност през 2007 година. Първоначално те отразяваха опита на експерти и неправителствени организации за разкриване на същността и мащабите на незаконното финансиране на политическата дейност. Липсата на ефективен контрол върху финансирането на политическата дейност в първите години на прехода към демокрация доведе до пренасяне на негативния ефект от политическата корупция в другите сфери на обществения живот. Особено остро този проблем се откроi при местните избори през 2007 година и парламентарните избори през 2009 година, когато бяха констатирани сериозни опити за включването на огромни парични потоци с неясен произход при финансирането на предизборните кампании на кандидатите, за организирано купуване на избирателни гласове и за оказване на натиск върху избирателите да гласуват в полза на кандидати, посочени от техни работодатели.

ГРАНИЦИ НА ПОНЯТИЯТА „КОНТРОЛИРАН ВОТ" И „КУПУВАНЕ НА ГЛАСОВЕ"

Купуването на гласове представлява престъпление срещу политическите права на гражданите, при което избирателят се склонява да гласува в полза на посочен кандидат или партия, срещу получаване на материална облага. Материалната облага може да намира израз не само в получаването на парични суми, но и на стоки, вещи и необходими услуги, които могат да бъдат предоставени на избирателя като отплата за направен конкретен политически избор. Предвид незаконосъобразния характер, купуването и продаването на гласове се извършват в условията на неписани, скрити договорености и при създаването на гаранции, че избирателят ще гласува в съответствие с договореното. Това налага в повечето случаи да се прилагат и инструменти за проверка и контрол.

Понятието „контролиран вот" се свързва с оказване на *противозаконно въздействие върху избирателите, което цели да ги принуди да гласуват против волята си, в полза на кандидат или партия, посочени от друго лице*. Лицето, оказващо въздействие върху избирателя, разполага с властови ресурс, който може да го принуди да постъпи против собствената си политическа воля. В ролята на основни действащи субекти, оказващи това въздействие, се явяват лица, които разполагат с икономически и/или политически управленски ресурс: работодатели от частни фирми; ръководители на фирми, които представляват държавна или общинска собственост; ръководители на звена и структури от публичната администрация – в т.ч. държавни институции и институции на местната власт.

При разглеждане на проблема за контролирания вот следва да се взема предвид факта, че той може да представлява *както самостоятелна форма на злоупотреба с политическите и икономическите права на гражданите* (при която не се предоставя материална облага), така и може да е и *съпътстващ компонент на купуването на гласове* (в този случай признаците на контролиран вот се използват като маркери, очертаващи границите на купен вот, който не може да бъде директно констатиран и доказан). Данните от изследванията на наблюдатели на изборния процес дават основание за комплексното разглеждане на проблема „контролиран вот" в неговата самостоятелност, но и във взаимовръзката му с „купуването на гласове".

Наред с това, трайните проблеми на пазара на труда, свързани с висока степен на безработица, наличие на значителен дял на „сивата" икономика и социално изключване на определени групи, определят необходимостта от по-широка интерпретация на понятията „работодател" и „работник". Наличието на трайно безработни граждани, които търсят препитание от нелегалната част на икономиката и за които не са налице перспективи за включване в официалния сектор на икономиката и в официалния сегмент на пазара на труда, е реалност, която следва да бъде отчетена при анализа на проблемите на човешката сигурност. Поради тази причина, в определени части от настоящото изследване предмет на анализ ще бъдат и механизмите за контрол, осъществявани от страна на администрацията върху работници, ангажирани по програми за временна заетост, а също така и отношенията на икономическа зависимост, създадени между официално безработни лица и „работодатели" от нелегалната част на икономиката.

Настоящият анализ е разработен въз основа на резултатите от проведено проучване, в което предмет на изследване са три групи въпроси: 1) механизмите за осъществяване на контролиран вот, упражняван под въздействието на работодатели; 2) подходи за преодоляване на въздействието и справяне с проблема, прилагани от работниците; 3) оценки за дефицитите и ефективността на институциите, които имат правомощия за противодействат на злоупотребите с политическите и икономическите права на гражданите. Въз основа на информацията от тези три групи от въпроси са формулирани и препоръки за ограничаване на това измерение на рисковете за човешката сигурност.

19. Хартата за правата на човека на ООН интегрира Всеобщата декларация за правата на човека (приета на 10 декември 1948 г.), Пакта за граждански и политически права, Пакта за икономически, социално-икономически и културни права, протоколите за забрана на смъртно наказание и за правото на индивидуална жалба.

1.КОНТРОЛИРАН ВОТ И ИКОНОМИЧЕСКА ЗАВИСИМОСТ ОТ РАБОТОДАТЕЛИ –ОСНОВНИ ОБЕКТИ НА ВЪЗДЕЙСТВИЕ, СУБЕКТИ, ОСЪЩЕСТВЯВАЩИ НАТИСК ВЪРХУ РАБОТЕЩИТЕ, МЕХАНИЗМИ НА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ, МЕХАНИЗМИ ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА НАТИСК

1.1.Основни категории работещи и икономически зависими лица –обект на въздействие при упражняване на избирателните им права

Основните категории лица, които са обект на въздействие от страна на работодатели (или на икономически субекти, спрямо които се намират в отношения на икономическа зависимост) при упражняване на техните избирателни права, и спрямо които може да бъде приложен „контролиран вот", са:

1. Работещи в частни фирми, в т.ч. и собственици на малки частни фирми и еднолични търговци.

2. Работещи във фирми, които са публична собственост – държавна или общинска.

3. Работещи в институции на публичната администрация – държавни институции, деконцентрирани звена на държавните институции на регионално ниво, институции на местната власт.

4. Лица, които са временно ангажирани по програми за временна заетост, в т.ч. и социално слаби, които получават помощи срещу извършване на обществено полезен труд.

5. Лица, които работят в сивия сектор на икономиката и официално се водят безработни.

Тези пет основни категории са дефинирани въз основа на: 1) докладите на организации, наблюдаващи изборния процес; 2) резултатите от настоящото изследване. Данните от проведеното проучване показаха, че в рамките на първата категория – работещи в частния бизнес – следва да бъдат включени и собствениците на фирми. С особена сила това важи за собствениците на малки фирми и еднолични търговци, които са обект на натиск, идентичен с този, който се оказва върху работниците във фирмите.

Също така, резултатите от проведеното изследване откроиха необходимостта от обособяване на категориите на социално уязвими лица, които са: заети по програми за временна заетост, социално слаби, получаващи помощи срещу извършване на обществено полезен труд, както и трайно безработни лица, които, въпреки че според официалната статистика са официално безработни, всъщност имат редовни доходи от нелегалния сектор на икономиката.

1.2.Основни действащи лица (основни субекти) при осъществяване на икономически натиск при упражняване на избирателните права на работниците

При разглеждане на въпроса относно *основните действащи лица, оказващи икономически натиск върху работниците при упражняване на избирателните им права* могат да бъдат обособени няколко основни категории:

1. Собственици на частни фирми, независимо от мащаба на тяхната дейност (малки, средни и големи фирми).

2. Мениджъри на структури от частни фирми, ръководители на цехове и обособени производства, началници на смени и т.н.

3. Ръководители на държавни фирми, директори на регионални подразделения, ръководители на фирми, които са общинска собственост и т.н.

4. Ръководители на административни структури от държавните институции, лица на изборни позиции в институциите на местната власт и директори на звена в тези институции.

5. „Работодатели" от нелегалните сектори на икономиката и лихвари.

В рамките на избирателния процес, *в изборния ден*, за да осъществяват контрол върху работниците, посочените по-горе 5 основни категории лица влизат в следните роли:

1. Застъпници на партии и кандидати – масираното присъствие на голям брой застъпници в и пред избирателните секции през 2009 година провокираха изключително острата реакция на българските и на международните наблюдатели. Застъпниците бяха използвани като основен инструмент за натиск и контрол над работниците в няколко големи предприятия, чийто собственик бе и официално регистриран участник в изборите. Злоупотребата със статута на застъпниците провокира сериозна публична дискусия и последващи промени в изборното законодателство, с които бяха въведени мерки за повече публичност и за ограничаване броя на застъпниците. Въпреки това, те продължават да бъдат използвани като основен инструмент за контрол над избирателите, като наред с това значителна част от застъпниците също така са и обект на натиск, контрол и/или подкупване.

2. Членове на секционни избирателни комисии – това е най-традиционната роля, в която влизат част от лицата, осъществяващи контрол върху избирателите. Статутът на член на секционна избирателна комисия позволява достъп до всички ключови дейности в изборния ден, а посредством това и за осъществяване на контрол над избирателите: чрез контрол дали конкретни избиратели са дошли да гласуват, чрез насочване и указване на избиратели как да гласуват в тъмната стаичка, в т.ч. и чрез проверка дали е правилно попълнена бюлетината, преди да бъде пусната в избирателната урна.

3. Представители на партии – статутът на представителите на партиите е малко по-различен от този на застъпниците на партиите и кандидатите. Той не позволява присъствие в изборните помещения, но дава възможност за присъствие пред изборното помещение, осъществяване на комуникация с предизборния щаб и друга логистична подкрепа. Предвид факта, че мерките за контрол и прозрачност в изборното законодателство бяха фокусирани върху застъпниците, ролята на представителите на партиите не бе ограничена и те бяха използвани като инструмент за осъществяване на контрол над избирателите.

4. Наблюдатели – резултатите от изследването потвърждават данните от мониторингови доклади на български и международни наблюдатели, че в последните години все по-често се злоупотребява със статута на наблюдателите. Така

например, при последните парламентарни избори повече от 8000 наблюдатели от неправителствени организации (някои от които с официален статут на политически фондации или на младежки структури на партиите) бяха мобилизирани с цел да осъществяват наблюдение и контрол, които не се вписват в рамките на установените стандарти за политически безпристрастно гражданско наблюдение.

5. Лица без официален статут и обозначителни знаци, които присъстват пред избирателните секции, наблюдават как протича изборния процес и осъществяват контрол над избирателите.

1.3.Механизми за осъществяване на икономически натиск върху работниците при упражняване на избирателните им права. Подходи за въздействие върху работниците. Форми на натиск

МЕХАНИЗМИ ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИ НАТИСК ВЪРХУ РАБОТНИЦИТЕ ПРИ УПРАЖНЯВАНЕ НА ИЗБИРАТЕЛНИТЕ ИМ ПРАВА

Механизми за осъществяване на натиск в частния бизнес

Механизмите за осъществяване на натиск върху работниците в частните фирми се осъществяват директно или с опосредстващото съдействие на мениджъри от средните управленски звена, като основният инструмент за въздействие е *заплахата с уволнение и/или налагането* на санкции във вид на *задържане на дължими плащания* и *отмяна на полагащи се бонуси*. Като правило, и двете страни знаят, че правните механизми за защита на икономическите и политическите права на работещите практически не се прилагат, поради което не съществува очакване за съпротива на натиска (а също така и в действителност подобна съпротива не съществува).

Основният мотив, който се използва при оказване на натиск, е рискът от *загуба на позиции на пазара* при неблагоприятна промяна в политическата конюнктура, съответно – възможността от стагнация в дейността на фирмата, което на свой ще се отрази на работните места във фирмата.

Зависимостта на натиска, упражняван върху работниците, е правопропорционален на: 1) нивото на *безработица*, 2) *неефективността и формализма* в работата на институциите, които имат правомощия по спазване на трудовото законодателство и на правоохранителните институции; и на 3) *стагнацията на икономиката* в дадения регион или населено място.

Механизмите за осъществяване на контрол за изпълнение на указаното поведение и избор са в зависимост от ресурсите, с които разполага фирмата (в големите фирми се прилага разгърната система за проверки) или в зависимост от установеното „взаимодействие" с местните политически сили (представителите на политическите партии в секционните комисии изпълняват функции по контрол).

Резултатите от изследването показаха, че в определени общини е възможен *механизъм за натиск, прилаган от едни бизнес структури спрямо дребния бизнес*. Този механизъм за натиск е особено тревожен предвид факта, че прилаганите санкции са намирали своя израз в налагане на глоби (рекет), изземване на управлението на фирмата и оказване на натиск за прекратяване на нейната дейност.

МЕХАНИЗМИ ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА НАТИСК ВЪВ ФИРМИ – ОБЩИНСКА ИЛИ ДЪРЖАВНА СОБСТВЕНОСТ

Механизмите за осъществяване на натиск във фирмите, които са държавна или общинска собственост, не се различават по свята същност от тези, прилагани в частните фирми. Основният мотив е малко по-различен – вероятността от промяна в политическото управление представлява заплаха не толкова поради опасност от загуба на позиции на пазара, колкото поради опасност от *промяна в начина на управление на фирмата*, както и поради вероятността от назначаване на *ново ръководство на фирмата*, промяна на *правилата* и на *работната атмосфера*. Важен мотив при осъществяването на натиск е заплахата от уволнение поради *бюджетни съкращения*, наложени „отгоре" – фирмата не е ефективна, икономическата криза налага икономии и съкращения във всички структури на бюджетна издръжка.

Това, което отличава ситуацията във фирмите – публична собственост от частните фирми, е разбирането че все пак *съществуват закони* и поради тази причина е възможно да бъдат прилагани *механизми за защита* на икономическите и политическите права на работещите. Въпреки разбирането че правоохранителните институции и контролните звена не работят достатъчно ефективно, и работодателите, и работниците разбират, че възможностите за несанкциониран натиск не са неограничени. Именно поради това разбиране формите на натиск не са толкова силно изразени. И за двете страни е налице *очакване на съпротива на оказвания натиск*. В тази връзка следва да се подчертае, че очакването за противодействие на натиска е насочено не толкова към държавните институции, колкото към политическите партии – опоненти на управлението на местно ниво.

Прилагат се както *по-софистицирани методи на въздействие*, така и методи за натиск, идентични с тези в частния бизнес. Все пак, следва да се вземе предвид, че методът на *убеждаването* и прилагането на *стимули* имат съществен дял в механизмите за въздействие в тези фирми.

Що се отнася до механизмите за контрол на изпълнението (при упражняване на избирателните права в изборния ден), данните от изследването показват, че са развити сериозни механизми за проверки и контрол, като за целта се използва наличният ресурс на административните структури и на политическите партии, които са представени в избирателните комисии.

МЕХАНИЗМИ ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА НАТИСК В ПУБЛИЧНАТА АДМИНИСТРАЦИЯ

Механизмите за осъществяване на натиск местните и регионалните структури на публичната администрация имат *по-софистициран*, но и същевременно *по-прикрит характер*. В тази връзка следва да се отчита, че както ръководството, така и служителите имат съзнанието, че са налице съответните *правни механизми за защита*, а освен това е налице и значителен потенциал за *политическа подкрепа* (в това число от опозиционни политически сили).

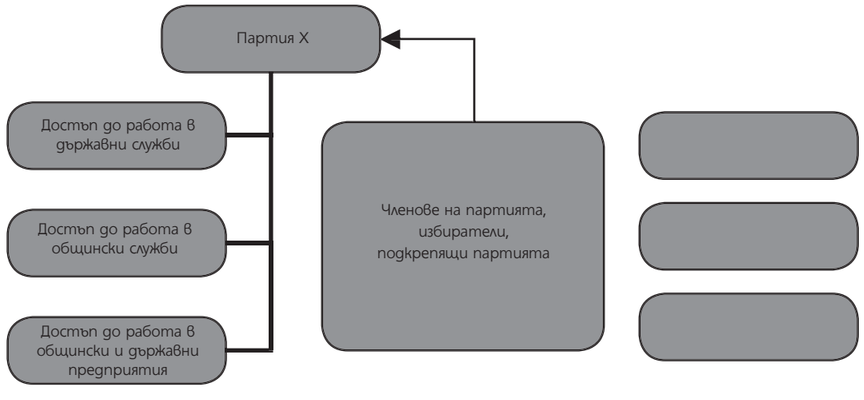
Въпреки формалното спазване на изискванията за политическа неутралност

при назначаването, и служителите, и ръководителите на административните структури са наясно, че значителна част от служителите са заели местата си в резултат на *политическо покровителство*. Това оказва въздействие върху поведението на ръководството и съответно – на механизмите за натиск, които се прилагат. В тази основните инструменти за натиск са свързани с търсене на *формални поводи за санкциониране*, позоваване на *неизпълнение на служебните задължения* и т.н.

Основните мотиви при оказването на въздействие са свързани с вероятността от *промяна в политическото управление*, което може да доведе до *промяна в правилата за работа* и в *работната атмосфера*. Важен мотив при осъществяването на натиск е заплахата от уволнение поради необходимост от *бюджетни съкращения, наложени „отгоре"* – администрацията е раздута, а икономическата криза налага икономии и съкращения във всички структури на бюджетна издръжка.

При разглеждането на въпроса за оказване на натиск в публичната администрация следва да се вземе предвид не само *механизма за налагане на санкции,* но и *механизма за прилагане на поощрения и стимули*. В тази връзка, изследването потвърждава, че в определени райони и общини от страната на първо място като водещ механизъм за въздействие се налага създаването на възможности за *напредък в кариерата*, *назначаването на членове на семейството* и роднини и други *икономически стимули*. В случай на отклонение от желаното поведение, следва уволнение, *изолиране от общността* и *отнемане на перспективите* за работа в бюджетни структури (вж. схемата, онагледяваща този подход – празните полета в дясната част на нея изобразяват именно този подход – неизползването на партията като посредник се изразява в липса на възможност за достъп до позиции в администрацията и в други структури на бюджетна издръжка).

Схема № 1: Модел за достъп до работно място в структури на бюджетна издръжка с посредническата роля на политическа партия

Що се отнася до механизмите за контрол на изпълнението (при упражняване на избирателните права в изборния ден), данните от изследването показват, че са развити сериозни *механизми за проверки и контрол*, като за целта се използва наличният *човешки ресурс на административните структури* и на *политическите партии*, които са представени в избирателните комисии. По данни на анкетирани служители, в изборния ден е възможно да действа цял щаб (паралелен на предизборния щаб), който има за цел да организира и контролира участието на служителите в избирателния процес.

В тази връзка е особено важно да се подчертае, че подобен модел на въздействие и контрол може да постави служителите в особена ситуация, при която те са *не само субект на въздействие и контрол спрямо свои колеги, но също така са и обект на контрол* от други служители в административната структура, в която работят.

МЕХАНИЗМИ ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА НАТИСК ОТ СТРАНА НА АДМИНИСТРАЦИЯТА ВЪРХУ ЧАСТНИЯ БИЗНЕС

Изследването показа, че тази форма на натиск не следва да остава встрани от разглежданата тема поради една основна причина – характерът на икономиката на страната (както на национално, така и на местно и регионално ниво) определя много *висока степен на зависимост на частния бизнес от администрацията и от обществените ресурси*, които тя разпределя. Не би било погрешно да се твърди, че в редица населени места *администрацията е най-големият работодател на частния бизнес*. Това е така не само поради факта, че достъпът до обществени поръчки става възможен благодарение на решенията на публичните институции. На практика възможностите за стартиране на бизнес – процедури по регистрация и издаване на разрешителни, достъп до търговски площи за извършване на бизнес, възможности за участие в търгове и други конкурсни процедури, са важен лост в ръцете на администрацията.

Резултатите от изследването показаха, че едноличните търговски фирми, дребният и среден бизнес също са обект на натиск, който е идентичен с натиска, упражняван върху работниците във фирмите. В тази връзка се прилагат два основни механизма за въздействие: 1) прилагане на *стимули*, изразяващи се в осигуряване на преференциален достъп до обществени ресурси, своевременна и бърза реакция на институциите при издаване на документи, разрешителни и т.н. 2) налагане на *санкции*, сред които следва да се изтъкнат: лишаване от възможности за участие в обществени поръчки и други конкурси чрез определяне на специфични правила за участниците, непредоставяне на адекватно и своевременно административно обслужване, провеждане на масирани проверки от местни подразделения на контролните институции и др.

МЕХАНИЗМИ ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА НАТИСК ВЪРХУ БЕЗРАБОТНИ И СОЦИАЛНО СЛАБИ, АНГАЖИРАНИ ПО ПРОГРАМИ ЗА ВРЕМЕННА ЗАЕТОСТ

Механизмите за осъществяване на натиск върху лица, работещи по програми за временна заетост и социално слаби лица, са идентични с тези, прилагани в общинските и държавни фирми. Натискът и съответно – контролът върху тях, се осъществява от служители в общинските администрации, които са ангажирани

в осъществяване на контрол за качество на извършваната дейност. В този случай спрямо работещите се прилагат механизми за *убеждение, че при политическа лоялност* (намираща израз в гласуване на управляващата партия/кмет) е възможно *продължаване на програмите за временна заетост*, съответно – за продължаване на трудовия договор. При неизпълнение и отклонение от указанията, следва санкция – прекратяване или неподновяване на трудовия договор. В този случай като мотив за уволнението се изтъква некачествената работа, неизпълнение на изискванията и т.н.

МЕХАНИЗМИ ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА НАТИСК ВЪРХУ БЕЗРАБОТНИ И СОЦИАЛНО СЛАБИ ОТ ЛИХВАРИ И „РАБОТОДАТЕЛИ" ОТ НЕЛЕГАЛНАТА ИКОНОМИКА

Механизмите за контрол и натиск при тази група следва да бъдат особен предмет на внимание и анализ поради факта, че става *въпрос за зависимости над хора, които практически не разполагат с каквито и да било ресурси за противопоставяне на натиск*. Често тези хора имат толкова ниска степен на грамотност, че не разполагат с минимална информация за техните основни права, за законите и за институциите, в резултат на което са изключително податливи на манипулации. Следва да се отбележи също така, че този проблем е особено сериозен при ромите – в допълнение към останалите аргументи, следва да се подчертае, че те живеят в живеят в *изолация* от останалото население, в изолирани махали и квартали. *Специфичната култура* на тяхната общност изисква подчинение на *други правила и традиции*, различни от общовалидните за всички други граждани правила и закони.

Въз основа на резултатите от проведеното проучване може да се потвърди наличието на *система за икономическа зависимост, която води до тотален контрол* над живота на цели семейства. В някои населени места е създадена паралелна икономика и паралелен ред – функционира система на икономически взаимоотношения, при която „бизнесът" е разпределен по сектори (официална търговия със стоки, нелегална търговия с цигари, проституция и т.н.), съществува „финансов" сектор, в който лихвари предоставят кредити и живеят от тази икономическа дейност.

Резултатите от проведеното изследване показаха наличието на изградена система за зависимост и контрол в определени махали, които могат да се определят като *съвременна система на робство*. Един от най-драстичните механизми за създаване на такава зависимост е срещу предоставяне на кредит, който никога не може да бъде изплатен заради непосилните лихви. Този факт позволява стартирането на *механизми за експлоатация, при които се използва безплатният труд на човека (и на неговото семейство)* за всякакъв тип икономически дейности – нелегална търговия с цигари, проституция, безплатна работа в стопанството (в градината, на полето), безплатен труд в къщата на лихваря (в т.ч. вършене на домакинската работа) и т.н.

Важен инструмент от създаването на зависимост е *отнемането на всички средства*, които социално слабите/безработните получават от държавата. Обикновено тези средства се предоставят по *дебитните карти*, чрез които се извършват социалните плащания от държавата съм съответното лице. Резултатите от изследването показаха, че е налице *парадокс – модерните средства за разплащане в съвременната икономика (дебитните карти) се използват за изграждане на домодерни форми на икономическа зависимост* (в т.ч. и политическа зависимост).

Системата за задържане на дебитните карти не е нова – тя е идентична на прилаган в миналото подход за осъществяване на контрол върху избирателите – чрез задържане на личните карти. Докато *задържането на личните карти* бе използвано като инструмент за контрол при упражняване на избирателните права на гражданите (т.е. като *инструмент за държане в политическа зависимост*), то *задържането на дебитните карти се използва като инструмент за държане в икономическа зависимост*. Това на практика се е превърнало в инструмент за държане на длъжника (и семейството му) в тотална несигурност, зависимост и подчинение.

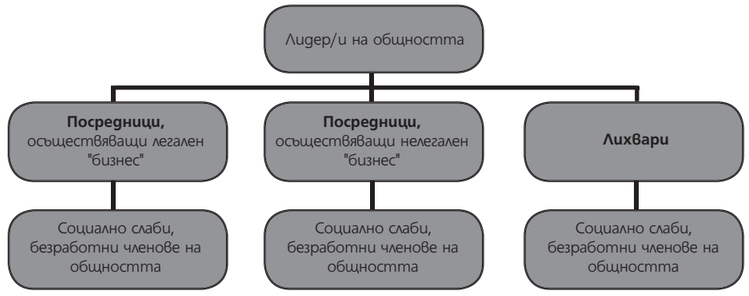
Резултатите от изследването показаха, че е *създадена система на зависимост и контрол, при която лихварят разполага с цялата свобода на икономически зависимия човек (вкл. и тази на семейството му)*, срещу която семейството получава единствено прехрана, периодично – предоставя част от парите, изтеглени от дебитната карта.

При провеждане на избори, лихварят определя за кого трябва да гласува семейството (всички, които имат избирателно право), като впоследствие контролира дали това е изпълнено и опростява част от дълга. В такава изградената система лихварят не е единственият фактор в квартала/махалата – той е един от няколкото *посредници* в изградената система за контрол, на чийто връх стоят един или няколко лидери на общността.

При така установената система за контрол следва да се оцени, че хората са държани в страх и изолация, като те се страхуват да разговарят с външни на общността лица.

Изолацията, *невъзможността за намиране на друг източник на доходи* и ниското ниво на *грамотност* се явяват важни фактори, които демотивират хората за оказване на съпротива или за сигнализиране на институциите. В изолираните общности важат строги правила, паралелни на официалните правила на държавата, като неформалните правила се спазват. Всички знаят, че държавата не може да направи нищо, не може да им предложи работа и не може да ги защити – лихварите и местните лидери са тези, от които зависят във всеки смисъл на тази дума.

Схема № 2: Модел за осъществяване на натиск и контрол върху безработни и социално слаби граждани от ромската общност

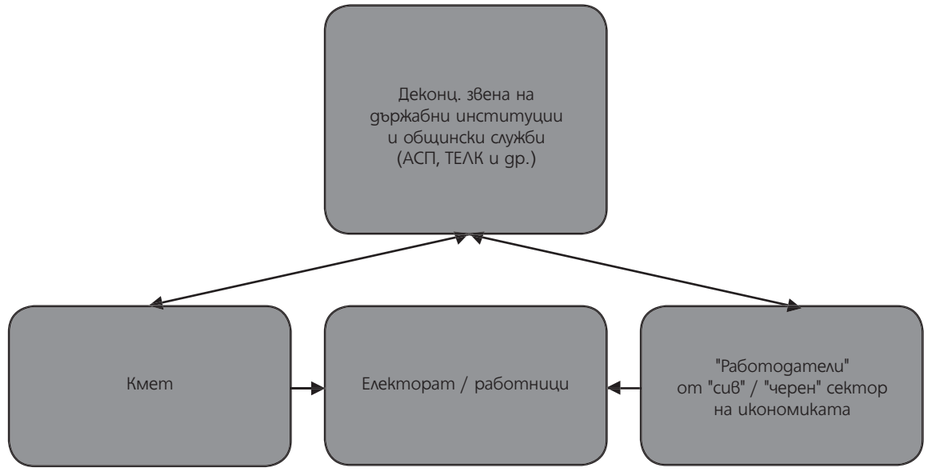
Резултатите от изследването показаха и наличието на друг подход за въздействие върху ромите – прилагането на *стимули*. Този подход се прилага в случаите, в които общността осъществява доходоносен бизнес в определен сектор на икономиката. Конкретният случай, на който се базира настоящият анализ, е нелегална търговия с цигари, в която всички желаят да бъдат включени. Установеният „бизнес модел" е изгоден за всички. На програми за временна заетост и само на социални помощи разчитат само най-бедните или тези, които не желаят да работят по създадените правила. В случай че разчитат на държавните социални помощи или на програми за временна заетост, жителите на махалата не биха могли да се издържат („ще умрем от глад"). Нивото им на грамотност е такова, че те *не могат да се справят самостоятелно* с изискванията за попълване на документи за социални помощи и др. Без посредническата роля на местни лидери (ромски лидери, кмет) те не биха могли да се възползват от социалната система (не могат да попълват необходимите документи). Именно поради това е особено важно наличието на посредници, които направляват действията на хората.

Особено интересен факт (той може да се определи и като особено обезпокоителен) е това, че жителите на това село се възползват на максимална степен от системата за социални помощи, дори и без да отговарят на изискванията – техните документи не се връщат за допълнително попълване, в много случаи дори не се налага да се подписват в бюрото за социални помощи в града, защото друг се подписва вместо тях. Масова е практиката, при която майките са „самотни", за да получават помощи за това. Значителна част от децата са с диагноза „астма" и с удостоверение от ТЕЛК, което им позволява да ползват инвалидни пенсии, допълнителни социални помощи и т.н.

Изградена е система, при която всички се възползват в максимална степен от социалните системи на държавата, но средствата, които получават не са възприемани като помощ от държавата (която според тях ги е изоставила). Цялата помощ, която получават, е персонализирана в лицето на посредниците, които им помагат, за да се справят със системата.

На нивото на общността хората са в две зависимости: политическа зависимост (от кмета) и икономическа зависимост (от лидерите на общността). Не е ясен точният механизъм на взаимодействие между тези две звена с институциите в общинския център, но всички факти показват, че такова взаимодействие е налице. Това взаимодействие е двупосочно – представителите на политическата и икономическата власт на ниво „общност" подготвят всички необходими документи, въз основа на които институциите предоставят приоритетно достъп до максимално широк кръг от социални помощи на ромите, а при провеждане на избори те изразяват своята „избирателна подкрепа", гласувайки „за когото трябва", за „когото каже кмета".

Схема № 3: Модел за осъществяване на протекция и контрол върху безработни и социално слаби граждани от ромската общност

Особеното на този модел, е че на пръв поглед *няма губещи от общността*. Хората, които гласуват по указание от друг авторитет, не чувстват гласуването по указание като проблем на тяхната сигурност, нито като проблем на техните политически свободи. Те чувстват единствено, че неизпълнението на дадените заповеди могат да се отразят на тяхната икономическа сигурност. Единственият страх е да не бъдат „отхвърлени" от изградената система, защото тогава ще разчитат само на социални помощи от държавата. При този модел се чувстват закриляни от местния политически лидер, благодарни са, че се грижи за тях и гласуват за когото лидерите/той определят; благодарни са на лидерите на махалата, че ги включват в бизнеса с нелегална търговия, а по време на избори им плащат определени суми – между 20 и 60 лв.

В съзнанието на тези хора държавата не е закрилник – тя не се грижи за тях и на практика отсъства. Когато им се наложи да получат закрила от държавата, по техните разбирания тя липсва (или поне не усещат и не разбират нейното присъствие). Хората не могат да си помислят да се противопоставят на местните авторитети, защото знаят, че държавата няма да ги защити от санкции и от произвола на тези авторитети.

ПОДХОДИ ЗА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕ НА НАТИСК

Натискът върху работниците за упражняване на избирателните права в посока, желана от техния работодател, се упражнява *директно или с опосредствано* – със съдействието на посредници. Въз основа на резултатите от изследването могат да се обособят следните подходи за натиск.

1. По правило в *малките частни фирми*, чиято структура не предполага усложнена йерархична връзка между собственика и служителите, натискът върху работ-

ниците се упражнява непосредствено от собственика на фирмата. Резултатите от изследването доказаха, че този подход на въздействие се прилага в малките частни фирми.

Формите на въздействие са: а) убеждаване че „правилният" политически избор ще съдейства за запазване на позициите на фирмата – съответно ще осигури запазване на работното място; б) сплашване че промяната в политическата конюнктура ще се отрази негативно на фирмата и може да се наложат съкращения на разходите за заплати, съкращения на персонал; в) лишаване/предоставяне на допълнителни възнаграждения.

2. В *частните фирми от среден и голям мащаб* се прилага опосредстван подход на въздействие. За осъществяване на натиск се използват директорите на отдели, ръководителите на цехове и началниците на смени, които оказват въздействие „надолу, по веригата" към всички останали работници.

Формите на въздействие са: а) убеждаване че „правилният" политически избор ще съдейства за запазване на предприятието; б) заплахи за съкращения на работници; в) забавяне на заплати; г) лишаване от обещани премии; д) задържане или неизплащане на дължими средства (или купони) за храна; е) неосигуряване на доставки на хранителни стоки в магазините, в които купоните за храна могат да бъдат използвани; ж) уволнения на работници; з) извършване на вътрешни проверки, разпитване на работника и неговите колеги и т.н.; и) физическа саморазправа.

3. Директният подход за натиск върху служителите се упражнява в *общинските фирми, както и в регионалните подразделения на държавните фирми*. Резултатите от изследването показаха, че пряката връзка „началник – подчинен" се оказва най-използваният начин за въздействие във фирмите, които са публична собственост.

Формите на въздействие са: а) убеждаване че „правилният" политически избор ще съдейства за запазване на предприятието; б) убеждаване ще така ще бъде запазена установената работна атмосфера и няма да се наруши спокойствието на работниците; в) сплашване че промяната в политическата конюнктура ще намери израз и в държавната/общинската фирма чрез промяна в ръководството, което от своя страна да доведе до по-неблагоприятна работна атмосфера или до извършване на промени в състава на предприятието; г) заплахи за съкращения в предприятието поради неефективни икономически резултати, които налагат освобождаване на персонал; д) лишаване от обещани премии; е) създаване на неблагоприятна атмосфера – упражняване на постоянен психологически тормоз.

4. В рамките на *административните структури от местната власт* се използва опосредстван подход на въздействие. При неговото осъществяване се използват преди всичко политически лоялни служители от междинните нива в йерархията. Тук все пак следва да се отчита фактът, че част от тези служители са назначени в администрацията с конкурс, а вероятността да се ползват с политически протекции на различни политически сили също не е малка (съответно – вероятността от съпротива е по-висока в сравнение с частните фирми).

Работата в институциите на местната власт предполага използването на по-софистицирани методи на убеждаване: а) убеждаване че промяната в политическата конюнктура ще се отрази негативно на служителите; б) предстоящи съкращения в щатните бройки поради необходимост от бюджетни съкращения и в) създаване на психологически дискомфорт (понякога достигащ до тормоз), с който се дават знаци за това кое поведение и действие се възприемат от ръководството за приемливо и кое – не.

В общините и кметствата, в които ДПС има доминиращо политическо влияние, се прилагат следните форми на въздействие: а) убеждаване, че подкрепата за тази партия е ключ към достъпа до работно място в администрацията и в другите бюджетни структури; б) даване на обещания за напредък в кариерата, за личен и семеен просперитет; в) при неизпълнение на указанията – изолиране от общността; г) лишаване от перспективи за напредък в кариерата; д) лишаване от възможност за работа в административни структури и фирми – държавна или общинска собственост.

5. Натиск на *администрацията върху бизнес*а: Резултатите от изследването показаха, че администрацията също е в позиция да оказва въздействие върху бизнеса. Това въздействие е възможно благодарение на два подхода: 1) осигуряване на преференциален достъп до обществени поръчки или лишаването на бизнеса от тази възможност (предвид нарастващия дял на средствата, изразходвани чрез обществени поръчки, публичната администрация все по-отчетливо влиза в ролята на „работодател" спрямо бизнеса) и 2) създаване на пречки пред осъществяването на свободната частна инициатива.

Формите на въздействие са: а) неиздаване или забавяне на разрешителни, необходими за осъществяване на бизнеса (тук особено внимание следва да се обърне на издаването на разрешителни за строителни дейности и за узаконяване на строеж; издаването на лицензи, разрешителни и други документи, без които не може да бъде осъществявана определена дейност); б) забавяне при предоставяне на дължими административни услуги и т. н.); в) прилагане на избирателен подход при извършване на проверки, търсене на поводи за налагане на максимално високи глоби и други санкции; г) определяне на условия за участие в тръжни конкурси и процедури за обществени поръчки, които лишават определени фирми от възможност за участие.

Резултатите от изследването показаха, че администрацията се използва като инструмент за натиск и върху жители в кварталите, намиращи се извън регулационните планове на населеното място. Натискът се упражнява основно от служители в общинските администрации и експерти в отделите за териториално устройство.

В този случай формите на въздействие са: а) заплахи за събаряне на сгради, които са извън регулация, непосредствено преди изборите и дори в изборния ден (в това отношение е показателна заплахата от кандидат за изборна позиция в местната власт: „Ако довечера не излезе точният брой бюлетини от махалата – изравняваме ви къщите!".); б) обещания за предприемане на мерки за въвеждане в регулация на незаконно построените къщи; в) преднамерено непредприемане на мерки за регулиране на незаконно построените къщи, като въпросът остава „висящ" до следващите избори.

6. Натиск на *администрацията върху работници, ангажирани по програми за временна заетост*: Този подход за въздействие също се прилага, като основните действащи лица в неговото осъществяване са служителите от общинските

администрации или кметствата, отговарящи за програмите за временна заетост.

Резултатите от изследването показаха, че в този случай се прилага избирателен подход при извършването на проверките, като негативните оценки не се основават на качеството на извършената дейност на работниците. Ниските оценки (съответно, предложенията за уволнение или неподновяването на временните трудови договори) са функция от неизпълнение на указанията за гласуване за определена партия/кандидат и от получения незадоволителен резултат от проведените избори.

7. Натиск, упражняван върху *безработни и социално слаби представители на ромската общност*: спрямо представителите на тази общност се прилагат най-добре организирани и драстични методи на въздействие и контрол. Контролът се осъществява само от лица от общността, като обикновено се прилага от посредници – обикновено няколко на брой лихвари или по-богати лица, но е възможно да бъде осъществяван и директно – от лидера на махалата. Формите на въздействие са: а) поддържане на изолация и налагане на страх, че без съдействието на местните лидери хората няма да могат да се справят; б) налагане на санкции – глоби, лихви и други плащания, наложени по правила и неписани закони на местната общност, чието изпълнение и задължително; в) задържане/отнемане на дебитните карти, по които се извършват плащанията на държавата към социално слаби граждани; г) опростяване на средства, които хората дължат, в замяна на послушание; д) предоставяне на възможност за включване в търговия със стоки с легален или нелегален произход; е) осигуряване на съдействие при попълването на документи и при подаването им пред държавните и общински служби, въз основа на които получават различни социални помощи и допълнителни материални ресурси.

СТЕПЕН НА ОРГАНИЗИРАНОСТ НА НАТИСКА И НА ОСЪЩЕСТВЯВАНЕТО НА КОНТРОЛ

1. С най-висока степен на структурираност на контрола върху икономически зависимите граждани се отличава организацията на тази дейност в ромските квартали. В кварталите и селата, където са съсредоточени *компактни маси от ромско население*, които в по-голямата си част са бедни и икономически зависими от няколко лидери (които едновременно са и авторитети, налагащи правилата в общността, и работодатели, и лихвари) организирането на купуването на гласове, а съответно и контролът, се осъществяват в общ порядък. Не се прилага индивидуален подход към всеки гласоподавател, а се планират гласовете общо („ангро") на цялата махала, на цялата фамилия и т.н. Например, при купуването на гласове за определена партия, лидерите поемат гаранция, че ще осъществят контрол над определен брой жители с избирателни права (например – за 500), и съответно – ще бъдат подадени очакваният брой бюлетини.

В този случай се създава такава организация на дейността по раздаване на пари, убеждаване и контрол, при която определен брой подизпълнители се ангажират с това да осигурят обща бройка гласове на семейства, родове, която в крайна сметка формира общия планиран брой за квартала. Убеждението за избирателите, че техният избор със сигурност подлежи на проверка и контрол, се дължи

на три основни фактора: 1) ниската степен на информираност на жителите; 2) психологическото въздействие, което се оказва върху тях, както и 3) стройната организация на осъществяване на контрола. В случай на неизпълнение на планирания брой бюлетини е следват проверки за изясняване на кого се дължи това – разпитват се хората, правят се изчисления на гласове на отделните семейства и т.н., прилагат се санкции.

2. Във *фирмите от голям и среден мащаб*, в които работят значителен брой хора, също има висок потенциал за структуриране на контрола върху работниците. Схемата за осъществяване на контрол се основава преди всичко върху посредническата роля на ръководителите на смени и на всички останали хора, назначени на мениджърски позиции във фирмите. По-големият брой човешки ресурси в предприятията от голям и среден мащаб предполага и наличието на по-голям брой началници на смени, ръководители на отдели и т.н., които участват при организирането и при осъществяването на контрола върху работниците.

Схемата за контрол е изградена така че да включва проследимост дали и как са гласували работниците във всяка секция. За да бъде установено това, се мобилизират значителен брой хора, които са отговорници за агитацията в предизборната кампания и за проследяване на гласуването в изборния ден – десетници, стотници. Обект на контрол са не само работниците, но и техните семейства. След изборния ден, при неизпълнение на „нормативa" за брой гласове, се извършват вътрешни разследвания за причините и виновните, като се прилагат и санкции.

3. В рамките на *общинските административни структури* възможностите за ефективно структуриране на контрола също не трябва да бъдат пренебрегвани. Два основни фактора въздействат в посока, улесняваща възможностите за по-стриктна организация на контрола: 1) данните от трудовите договори на служителите са достъпни за ръководството, в т. ч. ЕГН, номер на лична карта и постоянен адрес, който определя мястото на съответната избирателна секция; 2) установената традиция, при която почти всички служители в общинските администрации са членове на секционните комисии (съответно, част от тези служители се използват като инструмент за осъществяване на контрол).

В противоположна посока (отслабване на възможностите за контрол) действат други фактори: 1) служителите не живеят компактно в един и същи квартал и относителният брой на техните гласове в конкретната избирателна секция не е голям (не може да бъде проследено с висока степен на сигурност дали са гласували или не за посочената партия или кандидат); 2) по-високата степен на образованост на служителите, които са наясно с изборния процес, възможностите и ограниченията на системата за контрол. След приключване на изборния процес, в случай на сериозно разминаване между очакваната и получената избирателна подкрепа, също се правят опити за изясняване кои служители не са гласували в съответствие с очакванията, като също е възможно прилагане на санкции спрямо някои от тях.

4. С най-ниска степен на структурираност на дейността при осъществяване на контрол върху работниците се отличават *малките частни фирми*. Собствениците на тези фирми не разполагат с възможност за осъществят реален контрол върху работниците. Предвид малкия брой на работниците в подобни фирми, как-

то и предвид това, че не живеят компактно в определен квартал, е възможно да бъде осъществен контрол дали са дошли да гласуват в избирателната секция (чрез членове на СИК, чрез застъпници), но не е гарантирана възможността за осъществяване на реален контрол дали работниците са гласували за определената партия.

В този случай се разчита по-скоро на психологическо въздействие върху работника и на създаването на увереност, че резултатът от неговото гласуване подлежи на проследяване и доказване. След приключване на изборите няма твърдо установена система за изясняване как са гласували работниците и за налагане на санкции.

2.ПОСЛЕДИЦИ ЗА ИЗБИРАТЕЛИТЕ/РАБОТНИЦИТЕ, ВЪРХУ КОИТО Е ОКАЗАН РАБОТОДАТЕЛСКИ НАТИСК ПРИ УПРАЖНЯВАНЕ НА ИЗБИРАТЕЛНИТЕ ПРАВА: ВИДОВЕ САНКЦИИ; РЕАКЦИЯ НА ПОСТРАДАЛИТЕ

2.1.Основни видове санкции и щети за избирателите/работниците, които не се съгласяват за гласуват под натиск

Както бе отбелязано, въздействието от страна на работодателите върху работниците и другите икономически зависими от тях лица се извършва чрез съчетаване на двата подхода – налагане на санкции и предлагане на поощрения и стимули. Въпреки голямото разнообразие от прилагани санкции, могат да бъдат изведени на предем план няколко основни вида санкции.

5. Лишаване от заплати;

6. Лишаване от обещани бонуси и добавки;

7. Лишаване от ваучери за храна и други допълнителни плащания, полагащи се в зависимост от спецификата на работните условия

8. Заплахи с уволнения и оказване на психологически натиск;

9. Извършване на вътрешни разследвания и проверки от ръководството и от колеги;

10. Уволнение;

11. Промяна в условията за работа на работното място;

12. Прекратяване на договори за временна заетост по програми за временно осигуряване на заетост;

13. Лишаване от възможност за работа по тези програми;

14. Заплахи с физическа саморазправа;

15. Прилагане на средства за физическа саморазправа -побой;

16. Увеличаване на лихви по дългове

17. Неопрощаване на дългове;

18. Задържане на документи – дебитни карти, лични карти;

19. Изолация от местната общност;

20. Лишаване от перспективи за работа в икономически структури на бюджетна издръжка;

21. Лишаване от възможност за включване в легална/нелегална икономическа дейност, от която се получават високи доходи;

22. Заплахи за събаряне на незаконно построени жилищни постройки и други сгради;

23. Отнемане на разрешителни документи за работа;

24. Задържане/неиздаване на разрешителни документи за работа;

25. Определяне на неизпълними условия за участие в конкурсни процедури и процедури за възлагане на обществени поръчки;

26. Извършване на масирани проверки от страна на контролни органи;

27. Лишаване от възможност за достъп до търгове за наемане на търговски площи;

28. Прекратяване/непродължаване на договори за наемане на търговска площ;

29. Налагане на икономически санкции във вид на глоби, в т.ч. и под формата на рекет.

2.2.Психологически аспекти на проблема: лични възприятия и оценки на пострадалите. Възможности за противодействие

Резултатите от изследването показаха еднозначна реакция на всички анкетирани лица – *страх* и *притеснение от разкриване на факта, че върху тях се оказва натиск да гласуват в противоречие с волята си и под заплахата от санкции*. Тук следва да се оцени, че страхът е свързан с очакване за санкции в няколко насоки:

1/ икономически санкции – уволнение, задържане и неизплащане на заплати;

2/ психологически натиск и тормоз – от работодател; от ръководители, които играят посредническа роля;

3/ изолация от местната общност;

4/ репресии от представители на институциите, които би следвало да осъществяват контрол за спазване на правилата, но са установили по-тесни взаимоотношения и контакти с работодателите;

Обвързаността между политици, бизнес и ръководители на звена от съдебната власт и провоохранителните органи на местно ниво се възприема като фактор, който най-силно възпрепятства безпристрастното изпълнение на служебните задължения на тези, които трябва да следят за прилагането на закона. Нещо повече – подобна обвързаност се възприема като даденост, с която обикновените хора трябва да се съобразяват. За обикновените граждани липсата на ефективно противодействие на престъпленията често е резултат от инерция, неефективна работа и нежелание на служителите в тези институции да се противопоставят на проблемите. Към това следва да се добави и мнението, че тази обвързаност има и финансови измерения: купуването на гласове се извършва преди всичко със средства с нелегален произход, които се въртят в нелегалната част на икономиката и спрямо която няма ефективно противодействие от правоохранителните институции.

На изследователския екип направи силно впечатление, че нито един от анкетираните граждани не насочи своето внимание върху институциите с *контролни правомощия в сферата по прилагане и контрол на трудовото законодателство*. Работата на тези институции е невидима, непонятна и неефективна за обикновения гражданин. Широко разпространено разбиране на хората е че служителите в тези институции не разполагат с реална независимост при изпълнение на служебните си задължения, както и че са създадени тесни връзки и контакти с политическите ръководства на институциите, което не им позволява да изпълняват своите контролни функции.

Този набор от възприятия и оценки, на свой ред, се отразяват на *ниската степен (или в практическото отсъствие) на готовност за противодействие на натиска от страна работещите*. Очакването, че институциите няма да реагират, както и опасението че спрямо сигнализиращите ще последва репресия, се отразяват и на стратегията за реакция – работещите не говорят за проблема, не сигнализират и правят опити за „самостоятелно спасяване" от създалата се ситуация.

Психологическите преживявания на лицата, върху които се оказва натиск, варират в широк диапазон: а) страх, б) унижение, в) отчаяние, г) готовност за противопоставяне, д) готовност за разкриване на истината за оказвания натиск, е) пълно безразличие, ж) неразбиране в какво се изразява проблемът.

Резултатите от изследването показаха че за работещите има два основни изхода от ситуацията:

1/ *напускане на работното място* – в повечето случаи това означава невъзможност за започване на друга работа в това населено място (поради висока степен на безработица), преместване в голям град или емигриране в чужбина с цел започване на работа; или

2/ *запазване на работното място, при пълно съобразяване с наложените условия* – основен мотив за това решение е необходимостта да се издържат болни, възрастни или учещи членове на семейството, предпенсионна възраст на работника или невъзможност за започване на работа извън съответното населено място.

В допълнение към тези два изхода следва да се прибави и готовността за *противодействие* чрез използване на законовите средства за *сигнализиране на институциите*. Само в един от случаите, въз основа на които е конструиран настоящият анализ, уволненият служител се е обърнал към съдебната система, за да оспори заповедта за своето уволнение. Случаят е свързан с уволнение (по мнението на анкетирания – по политически причини), като поводът за уволнението е съкращаване на щатни работни места в общинската администрация поради необходимост от бюджетни икономии. Резултат от сезирането на съдебната система все още няма, като съдебните решения на първите две инстанции са противоположни – едното в полза на служителя, другото – в полза на ръководството на институцията.

В още един от изследваните случаи бе констатиран потенциал за противопоставяне на порочните практики за злоупотреби от страна на работодателя. Служителят в местното подразделение на държавна фирма изрази критика към липсата на ефективна система за вътрешен контрол. По оценки на анкетирания, ръководителите на регионалните подразделения работят по начин, който

практически не подлежи на контрол от страна на централното ръководство. В тази връзка според него е наложително да бъдат въведени и прилагани системи за вътрешен контрол, които да санкционират ръководители, злоупотребяващи със служебното си положение. Въпреки препоръките, изразени от анкетираното лице, следва отново да се подчертае липсата на готовност за открито противопоставяне и за сигнализиране за оказвания натиск върху него.

За разлика от служителите в публични институции и във фирми с преобладаващ дял на общинско или държавно участие, работещите в частните фирми не виждат никакъв полезен ход, в случай че подадат сигнал към институциите. Това важи както за оценките им спрямо институциите с контролни правомощия в сферата на трудовото законодателство, така и спрямо институциите от правоохранителната система. Тук важат същите аргументи, които бяха посочени по-горе.

Като цяло, опитите за подаване на сигнал за злоупотреби се възприемат не като възможност за разследване и санкциониране на злоупотребите, а като потенциален източник на нови заплахи и репресии спрямо тях. По оценки на анкетираните, в рамките на малкото населено място „не знаеш кой на кого е човек" и дали вместо санкция срещу работодателя, няма да последва репресия срещу работника/служителя, който се е опитал да сигнализира за злоупотребата.

3. ДЕФИЦИТИ В РАБОТАТА НА ИНСТИТУЦИИТЕ

3.1. Реакция на институциите при сигнали за контролиран вот и купен вот – ефективност и адекватност на действията

Резултатите от проучването показаха категорична липса на доверие на анкетираните лица в институциите, които имат правомощия да противодействат на злоупотребата с политически и икономически права на гражданите. Изследването показа, че гражданите фокусират своето критично внимание преди всичко към *правоохранителните институции*, като МВР и прокуратурата. Това е обяснимо предвид факта, че купуването на гласове и упражняването на натиск представляват престъпления срещу избирателните права на гражданите. Институциите, които имат правомощия да разследват и санкционират тези престъпления, са именно МВР, Прокуратурата, ДАНС и съдът.

Всички анкетирани лица изразяват съмнение във възможността да бъдат ефективно разкрити и санкционирани престъпленията срещу избирателните права на гражданите, в т.ч. оказване на незаконно въздействие (контролиран вот) и купуване на гласове. Според оценките на гражданите, основните причини за това са:

1/ създадени зависимости на местно ниво, установени тесни връзки между представители на правоохранителните институции, представители на политически партии и бизнес (в т.ч. опериращ в сивия сектор на икономиката), които възпрепятстват ефективното разследване на тези престъпления;

2/ политическите чистки в правоохранителните институции (МВР и ДАНС), които се извършват след смяната на всяка власт, и които демотивират служителите при изпълнение на служебните им задължения;

3/ формализъм в работата на институциите и липса на реална готовност на служителите в тези институции за предприемане на адекватни действия срещу злоупотребите;

4/ законодателство, което налага формализирани правила на разследването и формализирани правила за провеждане на съдебния процес, в резултат на които не могат да бъдат събрани доказателства, които са достатъчни за ефективното санкциониране на извършителите;

5/ дефицити при взаимодействието между институциите.

На изследователския екип направи силно впечатление, че нито един от анкетираните граждани не насочи своето внимание върху институциите с *контролни правомощия в сферата на трудовото законодателство*. Работата на тези институции е толкова невидима, непонятна и неефективна, че тяхната роля изобщо не стана предмет на задълбочени оценки и коментари. Обикновените граждани смятат, че служителите в тези институции не разполагат с реална независимост и че други фактори въздействат върху тяхната работа. Контролните институции, като регионални подразделения на инспекцията по труда, инспекторати и др. не се възприемат от гражданите като ефективен инструмент за контрол срещу злоупотреби от страна на работодателите върху работниците. Причините, поради които гражданите оценяват като неефективни тези институции, са зависимостта на служителите от политическите ръководства на институциите и създадените близки контакти и връзки на местно ниво, които възпрепятстват безпристрастното и ефективно изпълнение на служебните задължения.

3.2.Законодателна регламентация на проблема

Резултатите от изследването показаха, че гражданите разполагат с определена информация за законодателната регламентация на проблема. *Всички анкетирани лица бяха информирани, че купуването и продаването на гласове са престъпления според българското законодателство.* Това вероятно се дължи на задължителните надписи и послания във всички агитационни материали, които партиите и кандидатите са задължени да публикуват по време на предизборната кампания.

Същевременно, никой от анкетираните не показа достатъчно познания за това, че *оказването на натиск върху гласоподавателите да гласуват против волята си (т.е. контролираният вот) представлява самостоятелно престъпление*, което е предмет на самостоятелна законова регламентация и съответно – подлежи на санкции.

Значителна част от анкетираните лица бяха запознати с това, че *правилата и процедурите за разследване на това престъпление са сложни и на практика водят до невъзможност за ефективно санкциониране на извършителите*. В подкрепа на това твърдение гражданите посочваха поредица от журналистически разследвания, които разкриват случаи на купуване на гласове, и които в крайна сметка не завършват с осъдителни присъди. Макар че става въпрос за тясно специализирана правна материя, анкетираните бяха наясно, че една от причините за това са *сложните правила за установяване и доказване на тези престъпления*.

Според мненията и оценките на експерти в изследваната област, проблемът със законодателната уредба на престъпленията срещу политическите права на гражданите следва да бъде анализиран в две основни насоки:

■ материално-правната уредба на престъпленията срещу политическите права на гражданите[20] е оценена като адекватна и позволяваща санкциониране на престъпления, свързани с купуването на гласове, продаването на гласове, организирането на купуване на гласове, оказването на въздействие при упражняване на избирателните права, в т.ч. и възпрепятстването на правото на свободен вот.

■ процесуално-правната уредба на престъпленията срещу политическите права на гражданите е оценена като неадекватна и възпрепятстваща ефективното наказателно преследване на тези престъпления. Според редица оценки, в т.ч. и на разследващи и на магистрати, *правилата и процедурите за разследване и наказателно преследване са силно формализирани и не осигуряват възможност за ефективно санкциониране* на престъпленията срещу избирателните права на гражданите.

---

20 Наказателен кодекс, Раздел III „Престъпления против политическите права на гражданите"

Чл. 167. (1) (Предишен текст на чл. 167 - ДВ, бр. 75 от 2006 г., изм., бр. 27 от 2009 г.) Който чрез насилие, измама, заплашване или по друг незаконен начин пречи на някого да осъществи избирателното си право или да бъде избран, се наказва с лишаване от свобода до три години и с глоба от хиляда до десет хиляди лева.

(2) (Нова - ДВ, бр. 75 от 2006 г., изм. и доп., бр. 27 от 2009 г.) Който предложи или даде на другиго имотна облага с цел да го склони да упражни избирателното си право в полза на определен кандидат, политическа партия или коалиция, се наказва с лишаване от свобода до пет години и с глоба от десет хиляди до двадесет хиляди лева.

(3) (Нова - ДВ, бр. 85 от 2007 г., изм. и доп., бр. 27 от 2009 г.) Който организира предлагането или даването на другиго на имотна облага с цел да го склони да упражни избирателното си право в полза на определен кандидат, политическа партия или коалиция, се наказва с лишаване от свобода до шест години и с глоба от пет хиляди до двадесет хиляди лева.

(4) (Нова - ДВ, бр. 27 от 2009 г.) Наказанието по ал. 3 се налага и на лице, което предоставя имотната облага на лицата по ал. 2 и 3, за да бъде предложена или дадена на другиго с цел да бъде склонен да упражни избирателното си право в полза на определен кандидат, политическа партия или коалиция.

Чл. 167а. (Нов - ДВ, бр. 85 от 2007 г.) (1) (Предишен текст на чл. 167а - ДВ, бр. 19 от 2008 г., изм., бр. 27 от 2009 г.) Който с цел да упражни избирателното си право в полза на определен кандидат поиска или получи имотна облага, се наказва с лишаване от свобода до три години и с глоба от хиляда до пет хиляди лева.

(2) (Нова - ДВ, бр. 19 от 2008 г., изм., бр. 27 от 2009 г.) Деецът не се наказва, ако доброволно съобщи на надлежен орган на властта за извършено престъпление по чл. 167, ал. 2, 3 или 4.

избор, се наказва с пробация и с глоба от петстотин до две хиляди лева.

Чл. 169б. (Нов - ДВ, бр. 1 от 1991 г., изм., бр. 10 от 1993 г.) Който чрез насилие, заплашване или по друг незаконен начин попречи на някого да осъществи своите конституционни политически права, се наказва с лишаване от свобода до три години или глоба от сто до триста лева.

Чл. 169в. (Нов - ДВ, бр. 1 от 1991 г.) Когато деянието по чл. 169а и 169б е извършено от длъжностно лице при или по повод изпълнение на служебните му задължения, наказанието е лишаване от свобода до пет години.

Чл. 169г. (Нов - ДВ, бр. 27 от 2009 г.) (1) Който образува или ръководи група, която си поставя за цел да извършва престъпления по този раздел, се наказва с лишаване от свобода от една до осем години. (2) Който членува в такава група, се наказва с лишаване от свобода до шест години.

3.3. Оценки на гражданите относно ролята на неправителствените организации при оказване на помощ на пострадалите

Резултатите от проведените интервюта с гражданите показаха *липсата на доверие във възможностите на неправителствените организации* за ефективно противодействие на контролирания вот и купуването на гласове. С изключение на един от анкетираните граждани, всички останали изразяват принципна позитивна нагласа към работата на неправителствените организации. Част от гражданите виждат в неправителствените организации ролята на неправителствените организации по-скоро в *разкриване на нарушенията и в даването на гласност на проблема*. Същевременно анкетираните лица имат ясно съзнание, че неправителствените организации не разполагат с капацитет да окажат помощ на жертвите на работодателски натиск.

Интересно впечатление направи мнението на един от анкетираните граждани: по неговата оценка тези организации единствено усвояват средства, без да оказват реална помощ на хората. Мнението на този граждани следва да бъде обект на самостоятелна оценка предвид факта, че именно в рамките на общността, в която той живее, местна неправителствена организация е особено активна в опитите си да предоставя социални услуги, образователни дейности и т.н. Една от възможните причини за тази критична оценка може да се крие във факта, че хората в тази общност имат нужда преди всичко от постоянна работа (която не може да бъде предоставена от НПО) и от ефективно присъствие на правоохранителните институции.

3.4. Оценки на гражданите относно ролята на медиите при разкриване на контролиран вот и работодателски натиск

Оценките на гражданите по отношение на ролята на медиите са идентични с тези, изразени спрямо неправителствените организации. Гражданите разбират, че медиите имат ограничени възможности за санкционирането на тези престъпления. Всички респонденти са разочаровани, че *въпреки журналистическите разследвания, няма преки последици за хората, които оказват натиск върху избирателите и купуват техните гласове*. Именно поради това анкетираните лица изразяват силен скептицизъм относно възможностите на медиите за въздействие върху институциите и за санкциониране на престъпленията срещу избирателните права на гражданите Въпреки това, следва да се отбележи, че *анкетираните лица виждат в медиите институция, която може да наложи морална санкция на извършителите - главно чрез разкриването и даването на публичност на информацията за престъпленията и за техните извършители*. Всъщност, именно тук може да бъде установена най-висок потенциал за обществена подкрепа за ролята на медиите. Този потенциал намира най-ясен израз в следната формулировка: „след като институциите не са в състояние за накажат извършителите на това престъпление, то нека поне медиите ги покажат на обществото.”

4. ОСНОВНИ ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ ЗА ОГРАНИЧАВАНЕ НА КОНТРОЛИРАНИЯ ВОТ И НА РИСКОВЕТЕ, ПРОИЗТИЧАЩИ ОТ ИКОНОМИЧЕСКА ЗАВИСИМОСТ ОТ РАБОТОДАТЕЛЯ ПРИ УПРАЖНЯВАНЕ НА ИЗБИРАТЕЛНИ ПРАВА

4.1.Основни изводи

Резултатите от проведеното изследване очертават изводи в няколко насоки:

1. Натискът върху работещите при осъществяване на техните избирателни права, упражняван от техните работодатели, представлява един от най-сериозните рискове за персоналната човешка сигурност на хора, които живеят в райони и населени места с висока степен на безработица и практически неработеща икономика. Основният фактор, който обосновава значението на този риск, е свързан не само с това, че проблемът засяга фундаментални политически права на хората. Основната причина за неговия интензитет е опасността от загуба на доходи от които зависи физическото оцеляване на конкретно засегнатия човек, а също така и на неговото семейство.

Макар че непосредствената заплаха на този проблем ни би могла да се сравнява с риска от престъпност (която представлява пряка заплаха за живота и здравето), въздействието на този риск има също толкова пряко изразими последици върху неговия живот и този на семейството му.

Наред с това, следва да се отчете, че рискът от натиск и санкции от работодатели върху работещи при упражняване на техните избирателни права не е постоянен – той се проявява периодично, предвид факта, че избори се провеждат през определена периодичност. Въпреки това, не трябва да се подценява неговото значение предвид факта, че този натиск е оценяван от значителна част от изследваните лица (не от всички) като съществен проблем. Гражданите разбират, че контролираният вот засяга основни права и свободи, които стояха в основата на процеса на демократизация, стартирал преди 25 години в българското общество.

2. Оценките на гражданите относно функционирането на институциите, формирани в резултат на непосредствени впечатления от тяхната работа, са силно негативни. Мнението на гражданите в някои населени места е еднозначно: държавата практически отсъства; институциите (държавни или общински) не функционират в съответствие с принципите за върховенство на закона и равенство на гражданите пред закона – приоритет имат принципа на „силния на деня”, на личните контакти и изградени зависимости на местно ниво между бизнеса и властта.

Другият съществен проблем, който привлича силно критичното отношение на гражданите, е формализмът в работата на институциите. Правилата за тяхната работа често се използват като аргумент за непредприемането на конкретни действия за противодействие на нарушенията. Особено сериозно този проблем е провокиран и от случаи на недостатъчна подкрепа на ръководствата за служителите, които изпълняват своите служебни задължения, както и от политически мотивираните чистки в правоохранителните институции и в структурите с контролни функции.

3. Страхът от загуба на работното място и провокиран от липсата на перспективи за намиране на ново работно място и загуба на доходи, от които зависи издръжката на работещия и неговото семейство. Неефективно работещата икономика в цели райони на страната и високата степен на безработица са основният фактор, който въздейства на хората и дава основание да се поддават на натиска от работодатели при упражняване на техните избирателни права.

Към това следва да се прибави и страхът от психологически натиск и тормоз, осъществяван от работодателя и други ръководители на работното място, от представители на институции, с които работодателят се намира в близки контакти, както и от представители на общността, в която живеят гражданите.

4.2.Препоръки, свързани с инициране и прилагане на мерки за ограничаване на натиска върху работещите при упражняване на техните избирателни права

Мерките, които следва да бъдат предприети, за да се ограничи натискът върху работниците и икономическите зависимите граждани, с които да се повиши степента на тяхната сигурност и да се гарантира свободното упражняване на избирателните им права, следва да бъдат в няколко насоки:

1. Във връзка с липсата на ефективни разследвания на правоохранителните институции и липсата на осъдителни присъди за нарушения на избирателните права на гражданите (в т.ч купуване на гласове и контролиран вот) – *необходим е нов подход за организация на работата на разследващите органи на местно и национално ниво*, при който дейността по разследване се планира и извършва *не само в рамките на изборния ден, а започва още началото на предизборната кампания*. Характерът на разглеждания тип злоупотреби с избирателните права на гражданите предполага създаването на *нови подходи за разследване*, при които се прилагат такива мерки за разследване на престъпленията, които позволяват тяхното *документиране и ефективното им използване в последващ съдебен процес*. Един от големите проблеми, създаващи препятствия при разследването на местно ниво, е наличието на установени обвързаности и близки контакти между политически лидери, лидери на общности и ръководители на разследващите институции. С оглед на неутрализирането на този фактор е необходимо прилагането на *подход, при който ключови разследвания се извършват въз основа на указания и под контрола на регионални и централни структури на правоохранителните институции*.

2. В дългосрочна перспектива правоохранителните институции следва да насочат вниманието си към *противодействие на сивия и черния сектор на икономиката*, особено в кварталите с концентрирано ромско население. Особен приоритет следва да бъде даден на криминалната икономика - нелегалната търговия със стоки (цигари), лихварството и разпространението на наркотични вещества. Освен че се явяват най-сериозният източник на средства за финансиране на купуването на гласове, тези средства създават паралелна икономическа реалност, която „впримчват" все по-голяма маса от хора в нерегламентирани отношения от типа „работодател-работник" и в зависимости, които противоречат на основни принципи на съвременната демократична държава и на свободната пазарна икономика.

3. Във връзка с натиска, упражняван в частни фирми – необходимо е осъществяване на системни проверки от страна на институции с контролни правомощия с цел установяване дали се изплащат редовно заплатите, дали се изплащат редовно полагащи се средства за храна и т.н., какви са условията на работното място и т.н. В предизборния период тези *проверки следва да бъдат осъществявани от контролни звена, работещи на национално и регионално ниво, като се използва включително и ротационния принцип*, с цел заобикаляне на установени обвързаности и близки контакти на местно ниво.

4. По отношение на натиска, осъществяван върху работниците и служителите в държавните фирми – необходимо е прилагане на *мерки за контрол от страна на централното ръководство на държавните фирми върху ръководителите в местните подразделения*. В голяма част от държавните фирми ръководителите на регионалните подразделения работят при практическо отсъствие на контрол от страна на централните ръководства. Липсата на контрол води до своеволия на директорите, изразяващи се в опити за тормоз на работното място с цел доброволно напускане на работниците и назначаване на „свои хора", както и до упражняване на натиск върху служителите да гласуват в полза за посочени от директора партия или кандидат. В районите с висок процент на безработица се прилагат различни инструменти за натиск, без да следват каквито и да било санкции за директорите на регионалните подразделения. В тази връзка е необходимо установяването на ефективно работещи канали за подаване и разглеждане на сигнали, като тези сигнали следва да бъдат разглеждани от контролни звена, и въз основа на това централните ръководства на държавните фирми следва да налагат санкции.

5. По отношение на натиска, осъществяван върху работниците и служителите в общинските фирми и в общинската администрация – необходимо е *установяване на механизмите за сигнализиране, проверка и санкциониране* на ръководители, които злоупотребяват със служебното си положение и оказват натиск над работниците и служителите при упражняване на избирателните им права. Предвид директната зависимост на ръководителите от кмета, тези механизми следва бъдат *установени от Общинския съвет* (като орган на самоуправление, в който по дефиниция има политически плурализъм) *и да прилагани от Общинския съвет или от комисия към Общинския съвет* (етична комисия, контролна комисия или специално създадена).

6. По отношение на контрола, осъществяван от лихвари и „работодатели" от сивия сектор в ромските квартали – необходимо е извършване на *съвместни проверки от представители на социалните служби и полицията*, при които да се установи дали хората се разпореждат с дебитните си карти, които са им предоставени за получаване на социални помощи. За да се ограничи поне отчасти икономическата им зависимост на тези граждани от лихварите, *държавните институции трябва периодично да извършват проверки кой оперира с дебитните карти*, дали картите са на разположение на хората или се задържат от лихварите. В случай че не са разположение на притежателите им, дебитните карти следва да бъдат блокирани и да бъдат преиздавани нови.

7. С цел отслабване на възможностите за контрол върху избирателите в *изборния ден* е необходимо мерките да бъдат насочени към: 1) във връзка с разследване на сигналите за контролиран вот – незабавно сигнализиране на прокуратурата и

полицията, като *сигналите се дублират* и към националните оперативни щабове на институциите; 2) организиране на *секции извън кварталите*, в които живее концентрирано ромско население и включването им в по-големи секции, където е по-трудно да се проследи дали избирателите са гласували в съответствие с указанията. 3) *създаване на по-големи секции*, в които е по-трудно осъществяването на контрол; 4) *създаване на регионални преброителни центрове*, в които бюлетините се броят общо и не е възможно да се извърши проследяване и контрол на начина, по който са гласували избирателите.